

FRILUFTSLIV

ET ALTERNATIV TIL ØKOLOGIUNDERVISNING?

**Vurdering av oselverbåten som redskap
i relasjon til naturens rytmer**

ATLE TELLNES

**Hovedfagsoppgave
Norges Idrettshøgskole
Oslo 1978**

FRILUFTSLIV

ET ALTERNATIV TIL ØKOLOGIUNDERVISNING?

Vurdering av oselverbåten som redskap

i relasjon til naturens rytmer

ATLE TELLNES

**Hovedfagsoppgave
Norges Idrettshøgskole
Oslo 1978**

INNHOILDSFORTEGNELSE:

FORORD	side	1
INNLEDNING	"	3
a) Bakgrunn for valg av emne	"	3
Menneskets tilpasning til naturen	"	3
Livsformer, holdninger, verdier og red- skaper ...	"	4
Undervisning som en måte å løse problemet på	"	6
b) Bakgrunn for valg av metode	"	7
Metoden er avgjørende for hvilke kunn- skaper vi får	"	7
Metodens konsekvenser	"	8
Forskningens konsekvenser	"	9
c) Mål, avgrensning og framstilling av arbeidet	"	10
BESKRIVENDE DEL	"	12
a) Presisering av undersøkelsens mål	"	13
b) Kilder og bruken av dem	"	13
c) Gjennomføring av undersøkelsen og bear- beiding av opplysningene .	"	15
d) Båtbyggertradisjonen omkring oselver- båten	"	16
BÅTBYGGERE	"	17
BESTILLING AV BÅT	"	19
MATERIALER	"	20
Båtskog/Båtfuru	"	20
Halsbutt	"	28

Innveden	Side 29
Eik	" 30
Saum	" 33
Tjære	" 34
Si	" 34
NAUST OG REDSKAPER	" 35
BYGGEMÅTE	" 40
EGENSKAPER	" 49
BYGGETID OG PRISER	" 52
Byggetid	" 52
Båtpriser	" 53
LIVET	" 54
OPPLÆRING	" 55
LEVERING	" 57
BRUK	" 59
e) Kommentarer til beskrivelsen	" 61
TEORETISK DEL	" 62
Rytme - vurdering - friluftsliv	" 62
a) Opplevelse og sunn fornuft	" 63
b) Det gjelder livet	" 65
c) Rytme, et kjennetegn ved livet	" 67
Rytmer i vår egen organisme	" 67
Naturens rytmer	" 68
Tilpasning til naturens rytmer	" 69

III

d) Vurdering av oselverbruksbåten som redskap i relasjon til naturens rytmer	side 71
En vurderingsmodell	" 75
e) Vurdering og rytme anvendt gjennom vei- ledning i friluftsliv	" 76
AVSLUTNING	" 79
a) Friluftsliv, et alternativ til økologi- undervisning	" 79
b) Forsøk på å forutse noen konsekvenser	" 83
LITTERATURLISTE	" 85
KILDER OM BRUKSBÅTEN	" 88
Oselverbåten	" 88
Andre bruksbåter	" 89
VEDLEGG:	
Navn på båtens deler	" 91
Bilder fra båtbyggingen	" 92
Navn knyttet til båtbyggertradisjonen i Os ...	" 95

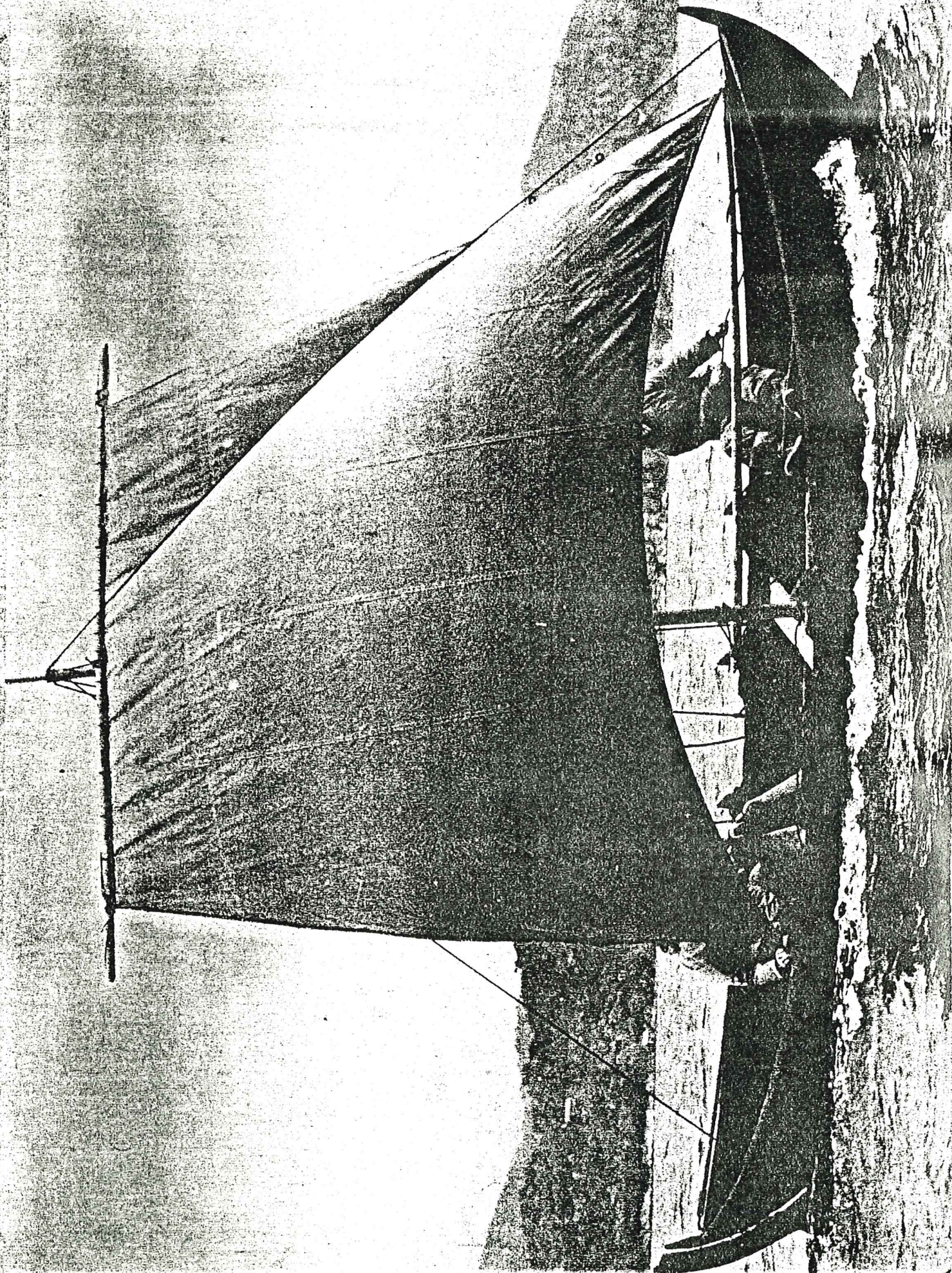

Foto: Hans Kr. Bukholm.

FORORD

Da de første nordmenn kom til landet for 9-10 000 år siden, var det jakt og fiske nær kysten der isbreen hadde trukket seg tilbake, som ga det beste livsgrunnlag. Båten ble et av deres viktigste redskaper, ikke bare når det gjaldt å dekke det grunnleggende behov for mat; på en værhard kyst kunne dessuten båtens utforming og kvalitet være avgjørende for liv og død.

Utprøving, erfaring og forbedringer av båten gjennom århundreder, der naturen strengt utvalgte de egenskaper som hadde livets rett, ga som "forskningsresultat" båter av ypperste kvalitet. De enestående funn av Oseberg-, Tune- og Gokstadskipet er kanskje noe av det mest fremragende vi har av norsk kultur.

Oselverbruksbåten, slik den fortsatt bygges av de to siste gjenlevende båtbyggere, har en utforming som er påfallende lik en av småbåtene i Gokstadfunnet. Det er således grunn til å tro at de kunnskaper og ferdigheter som knytter seg til oselverbåten slik den bygges i dag, har mere enn 1000 års tradisjon bak seg. De som lærte seg båtbyggerkunsten før motorbåten kom mer og mer i bruk etter århundreskiftet, er nå gamle folk. Generasjoners innsikt og evne til å skape hensiktsmessige lokale båttyper vil om få år gå i graven dersom ingen yngre kan gjenoppta og videreføre den tradisjonelle båtbyggingen.

Tradisjonelle bruksbåter benyttet til friluftsliv ved kysten, vekker naturlig nok oppsikt og interesse hos deltakere som får oppleve og erfare båtene i bruk. Båten er et redskap av høy kva-

litet fra en livsform der menneskene i langt større grad levde i harmoni med naturen, i den forstand at de antakelig kunne ha fortsatt å leve slik inn i framtiden uten å ødelegge livsgrunnlaget. For en veileder i friluftsliv blir det en utfordring å kunne besvare spørsmålene fra interesserte deltakere på en slik måte at vi kan lære noe av tidligere levemåter om hvordan mennesket kan bedre sitt forhold til naturen i dag.

Dette arbeidet er en rapport fra en prosess der mange har deltatt. Det er sprunget ut fra den praktiske veiledningssituasjon ombord i oselverbåten. Gjennom refleksjoner, studier, samtaler og omfattende veiledning i friluftsliv har praksis og teori gjensidig fått påvirke hverandre.

Dypest sett er vel arbeidet en reaksjon på menneskets globale forbruk av natur. Det er utstrakt enighet om at utviklingen må endres. Økologisk forskning har vist vei ved å beskrive samspillet i naturen mellom planter, dyr og omgivelser. Men den nye oppførsel, de nye holdninger og den nye måten å tenke på har vi hittil sett altfor lite av: mens graset gror dør kua.

Kan dette arbeidet bli et lite bidrag til at flere kuer får leve, har arbeidet vært fruktbart.

Smedholmen, 23. oktober 1978

ATLE TELLNES

INNLEDNING

Forskningsprosessen er preget av en rekke valg. Fra en uendelighet av muligheter velger en å undersøke nærmere et bestemt emne, av de mange metoder en har til rådighet blir noen valgt ut, fremstillingen av arbeidet kan variere.

Personlige verdier vil innvirke på de valg som gjøres (HELLEVIK, 1971, s. 30 og s. 325). Egne opplevelser og erfaringer, vårt språk og vår kultur er med og konstituerer vår forståelse av den verden vi lever i. (FAARLUND, 1974, s. 14-22).

Våre verdier og de forutsetninger vår anskuelse av verden bygger på, vil vi mer eller mindre bevisst kunne ta med inn i vår søken etter ny viten. Men nettopp ut fra den erkjennelse at disse verdier og forutsetninger vil ha betydning for hvilke kunnskaper vi finner fram til, er det i denne innledning til arbeidet forsøkt å følge Arne Næss sitt råd: "Hovedsaken er å klargjøre, eksplisitere, bevisstgjøre vurderinger, ikke å eliminere dem fra vitenskapelige tekster" (NÆSS, 1974, s. 21).

a) Bakgrunn for valg av emne.

Menneskets tilpasning til naturen gjennom evolusjon.

Setter vi forholdet mellom alle levende dyr og natur inn i et nærmest uendelig perspektiv, kan det fra en biologisk synsvinkel hevdes at vi i vårt 20. århundre er resultatet av en tilpasning til naturen gjennom 20 millioner århundreder (VIK, 1970, s.82).

Charles Darwin fikk en avgjørende betydning for vår forståelse av denne tilpasning ved å forklare prosessen gjennom begrepet naturlig utvalg i midten av forrige århundre (HAMILTON, 1967, s.1). Forståelsen kan vel sies å være brakt enda et skritt videre ved innføringen av begrepet økosystem og tilhørende beskrivelser av de gjensidighetsforhold som kan iakttas mellom planter, dyr og omgivelser.

Menneskets evolusjonshistorie er det vanlig å føre "bare" ca. 2 millioner år tilbake i tiden, idet mennesket som art blir karakterisert ved sin enestående evne til å nyttiggjøre seg redskaper (BOYDEN, 1973, s.305).

Mennesket ble utviklet slik at det ved å bruke sanser, følelse og intellekt kunne reagere hensiktmessig på de utfordringer og livsvilkår naturen ga. Naturen var nødvendig og tilstrekkelig for å dekke alle livets behov.

Livsformer, holdninger, verdier og redskaper.

Livsformene knyttet til den teknologiske utvikling de siste 200 år, og særlig den siste mannsalder, blir av forsvinnende kort varighet sett i forhold til 2 millioner år.

Først for ca. 10 000 år siden gjøres de første store inngrep i naturen ved innføringen av jordbrukslivsformen, de første bykulturer antas å være bare ca. 6000 år gamle (FAARLUND, 1974, s. 15 og 28). I et evolusjonsperspektiv blir selv disse livsformer noe ungt og nytt i historien.

De enkle redskaper som mennesket nyttiggjorde seg som jeger og samler, hadde ikke slike konsekvenser at naturen som det felles hjem for mennesket og andre former for liv, gjennomgikk varige endringer slik vi ser det i dag (Ibid., s. 15).

Kanskje den alvorligste trusel for menneskehetens framtid er de konsekvenser den eksponentielt økende befolkningensmengde i verden kan få. Vi har ennå ikke funnet praktisk gjennomførbare løsninger på det problemet. Men samtidig viser utviklingen at en tilsvarende eksponentiell vekst gjør seg gjeldende på en rekke andre områder: energibruk, forbruk av ulike råstoffer, mengden av forurensning osv. De ulike konsekvenser dette innebærer eller vil kunne få for livet på kloden, må regnes som en minst like alvorlig trusel (GOLDSMITH, 1973).

En økende mengde bøker og rapporter advarer mot fortsettelsen av denne utviklingen. En viktig bok er Romaklubbens 2. rapport med den utvetydige tittel: "Menneskeheten ved skillevegen" (MESAROVIC & PESTEL, 1975). "I dag ser det ut til at de verdier som har ligget til grunn for de menneskelige samfund, uansett deres religiøse og ideologiske egenart, er ansvarlige for mange av de nuværende, truende tilstande. Men hvordan kan denne grundleggende holdning ændres således, at de forestående kriser kan løses?" (Ibid., s. 22).

Hjalmar Hegge synes å ha et tilsvarende syn på betydningen av verdier og holdninger: "Det er menneskene og deres bevissthet som gjennomgår forandringer over store tidsrom, og endringene i de "ytre" forholdene må sees i s a m m e n h e n g med det" (HEGGE, 1975, s. 117).

Ser vi på de endringer som har foregått i det "ytre" fra

menneskets tidligste historie til i dag, kan vi fra én synsvinkel betrakte disse som endringer i bruken av redskaper. Redskaper er da gitt en vid definisjon som alle de materielle ting menneskene lager og produserer. Det tragiske er at det tilsynelatende er alle disse tingene, redskapene, som i dag truer selve livet gjennom sine konsekvenser.

Undervisning som én måte å løse problemet på.

Det menneskeskapte miljø preget av ting har medført stadig flere skiller og større avstand mellom menneske og natur. Den fysiske isolasjon og den psykiske fremmedgjørelse fra naturen som er en realitet for en stadig økende del av menneskeheten gjennom urbanisering og bylivsform, kan karakteriseres som en "stadig voksende kløft mellom menneske og natur" (MERAROVIC & PESTEL, 1975, s.25).

Et av de mest oppløftende og inspirerende forsøk på å bygge bro over denne "kløften" kommer til uttrykk i FN/UNESCO's miljøprogram: "Et slikt globalt miljøopplæringsprogram må ta sikte på å utvikle den nye kunnskap og de nye ferdigheter, holdninger og verdier, som skal utgjøre kjernen i arbeidet for å sikre mangfoldet og kvaliteten i naturen, såvel som livskvaliteten for dagens og framtidens generasjoner mennesker." (FAARLUND, 1976, s.10).

Miljøprogrammets mål er bl.a. at menneskeheten skal komme fram til levemåter "i harmoni med naturen" (Ibid., s. 10). Fra vårt synspunkt må dette innebære at også de redskaper mennesket benytter må være i harmoni med naturen.

Endring av tenkemåte, holdninger og verdier synes å måtte stå sentralt i den undervisning som skal kunne bringe mennesket hjem til naturen (KÅRHUS, 1975, s. 142 og HALAAS, 1976, s. 6).

b) Bakgrunn for valg av metode.

Vitenskapen må vel få mye av æren for å ha frambrakt de redskaper som i dag har slike konsekvenser at de truer livet i naturen. Barry Commoner stiller spørsmålet: "Holder vitenskapen på å løpe løpsk?" (Commoner, 1969, s. 7).

Metoden er avgjørende for hvilke kunnskaper vi får.

I en historie fra Orienten heter det: Noen blinde menn støtte for første gang på en elefant. En kjente på halen, og mente det var et tau. En traff foten og mente det var et tre. En traff snabelen og mente det var en slange.

I vitenskapen er vi alle blinde som famler etter ny kunnskap. For å finne fram til denne kunnskap, benytter vi en teknikk eller metode, og vår metode blir helt avgjørende for hvilken kunnskap vi får. (TEITELBAUM, 1967, s.11). Hadde den blinde kunnet benytte en annen, og vi vil si bedre metode, sitt syn, ville "verden" fortonet seg annerledes. Bruken av mikroskopet gjør det mulig å terne dypt inn i materien, men det innsnevrer synsfeltet. Observasjon fra et sted med god utsikt gir helt andre kunnskaper, og en helt annen oversikt.

Sosiologen Sorokin har tatt for seg endringer i innstillingene til hvordan en best oppnår sikker kunnskap. Troen og den "rene

fornuft" har til tider hatt en mer dominerende plass enn det empiriske, kvantitative metoder har i vår kultur i dag (HELLEVIK, 1971, s. 11).

Metodens konsekvenser.

Teknokulturens materielle framgang synes å henge sammen med bruken av kvantitative metoder. Særlig i økonomisk sammenheng blir det viktig at naturen kan måles og veies. Den omgjøres til tall og blir således på sett og vis ugjenkjennelig. Det synes å være sammenheng mellom de kunnskaper vitenskapen slik gir oss, og det at vårt daglige språk inneholder en rekke begreper om nettopp lengde, hastighet, tyngde, tid osv. Et folks språk bærer tilsynelatende preg av det som betyr mye i det daglige liv: Eskimoene har langt flere begreper knyttet til snø enn det vi behøver, Hanunoó-folket på Filippinene har navn for 92 forskjellige sorter ris! Det synes videre å være en nær sammenheng mellom det språket vi bruker og vår oppfatning av den verden vi lever i (HILGARD & ATKINSON, 1967, s. 375).

Det gir grunn til ettertanke at vår dagligtale har svært få begreper som angår hvordan mennesket skal leve på en god måte i forhold til naturen.

Beskrivelsen av den globale situasjon skulle tilsi at nye metoder burde komme i bruk som ga slike kunnskaper og begreper at de kunne bidra til at forholdet mellom menneske og natur ble bedre.

Forskningens konsekvenser.

Metoden vi benytter har som konsekvens at det vil være bestemte kunnskaper vi kan komme fram til innen det område eller det emne vi velger å undersøke. De kunnskapene eller resultatene vi kommer fram til innen dette området, kan igjen ha større eller mindre konsekvenser.

Forskningen som frambrakte prøverørsbarnet førte til en nylig debatt om hvorvidt det burde komme offentlige lover og regler for hvilke forskningsemner en kunne tillate (NERHEIM, 1978).

Det finnes eksempel på at vitenskapsmenn har stanset sine mikrobiologiske eksperimenter når de har forutsett hvilke konsekvenser resultatene kan få (MESAROVIC & PESTEL, 1975, s. 24).

Johan Galtung har hevdet det syn at forskeren ikke bør anse seg som ferdig med sitt arbeid før han har forsøkt å forutsi hvilke konsekvenser den nye kunnskap kan innebære (HELLEVIK, 1971, s.335).

De mange rapporter fra ubalansen mellom menneske og natur omhandler nettopp såkalte "uandede konsekvenser". Skal vi løse problemene krever det nye måter å tenke på (KÅRHUS, 1975, s.1). Kanskje et lite bidrag til denne tenkemåten er å vurdere hvilke konsekvenser ny viten vil kunne få, selv om det skulle innebære at enkelte områder aldri vil bli undersøkt.

c) Mål, avgrensning og framstilling av arbeidet

Det overordnede mål for arbeidet er i samsvar med det tidligere refererte (s. 6) målet for miljøprogrammet til FN/UNESCO.

Gjennom friluftsliv vil vi forsøke å bidra til at mennesket igjen kan leve i harmoni med naturen. Harmoni er her brukt om det å leve på en slik måte at en kan tenke seg generasjon etter generasjon fortsette å leve slik uten at livsgrunnlaget, naturen, forbrukes eller ødelegges.

Det nære mål for arbeidet springer ut fra praktisk veiledning ombord i bruksbåten. Spørsmål om båten fra deltakerne skal besvares, dette blir vår første oppgave. Men vi vil ikke bare fortelle om et kvalitetsredskap med tradisjon tilbake til livsformer i langt bedre harmoni med naturen. For om mulig å kunne lære noe om hvordan vi bør leve i dag, vil vi betrakte båten som et "forskningsresultat" generasjoner har frambrakt. Vi vil undersøke hvilke konsekvenser dette redskapet har: i hvilken grad det kan sies å være i harmoni med naturen, om det i den forstand er bra eller mindre bra.

Å avgjøre om noe er bra, krever at vi har normer å gå ut fra. Det blir vår neste oppgave i en teoretisk del, der vi også må finne fram til en egnet måte å vurdere redskapet på. Endelig blir det en oppgave å klarlegge hvordan vår nye viten kan gis anvendelse i den praktiske veiledningssituasjon i friluftsliv. Som avslutning vil vi forsøke å forutsi noen av de konsekvenser de kunnskaper arbeidet har resultert i, kan tenkes å få.

Framstillingen av arbeidet ligger nær opp til den prosess som faktisk har foregått, uten at dette trenger å være et mål i seg selv (MORGAN OLSEN, 1970, s. 35).

Oppgaven blir delt i to hoveddeler. Først følger en undersøkelse av empirisk karakter (Ibid, s.29) omkring byggingen av oselverbruksbåten. Den innsikt i de ulike sider ved båtbyggingen som undersøkelsen gir, legger grunnlaget for den andre, teoretiske delen. Ut fra arbeidsmåten og målet for den teoretiske delen må denne kunne sies å være av hermeneutisk karakter (NÆSS,1974, s. 103).

Det er i denne innledende del gitt et innblikk i noen sider ved den anskuelse som har ligget til grunn for utformingen av dette arbeid. Foruten vårt overordnede mål, har vi hatt som rettesnor i hele arbeidet et ønske om at vår metode skal gi slike resultater at det i all beskjedenhet kan bli et lite bidrag til en ny tenkemåte, nye holdninger og endret livsførsel.

B E S K R I V E N D E D E L:

OSELVERBRUKSBÅTEN

Os er en kommune like sør for Bergen. Gjennom bygden renner Os-elven.

Omkring år 1770 var det bare to mann på Tøsdal og sønnene deres som fortsatt bygget osbåter. De holdt til i naustene sine ved Oselvans utløp, og fra den tid har båtene båret navnet oselvere (TVEIT, 1932, s. 196).

Oselveren er den eneste bruksbåt som i senere tid også er bygget som regattaseilbåt og regattarobåt.

Det er den tradisjonelle bruksbåten som skal beskrives her.

a) Presisering av undersøkelsens mål.

Setter vi oss ombord i oselverbåten, i en deltakers situasjon, vil båten kunne aktualisere en rekke spørsmål: Hvorfor har båten fått en slik form? Hva slags materialer er brukt? Hvem bygget båtene? Hvordan levet de? Hvem brukte båtene? osv.

Det er en dypere innsikt i de ulike sider ved båtbyggingen vi søker. Men vårt utgangspunkt er at denne innsikt i neste omgang skal benyttes i pedagogisk sammenheng til å foreta en vurdering av båten som redskap.

På denne bakgrunn må vi i vår undersøkelse rette oppmerksomheten mot alle de gjøremål som knytter seg direkte til båtbyggingen, og mot de nødvendige forutsetninger som gjør det mulig å bygge redskapet akkurat slik det gjøres. I særlig grad vil vi være interessert i de kunnskaper som angår båtens relasjoner til naturen.

b) Kilder og bruken av dem.

Svært lite er skrevet om oselverbåten. En gjennomlesing av den litteratur som finnes om båten (se litteraturlisten: Kilder om bruksbåten), ga for vårt formål på langt nær tilstrekkelig informasjon om emnet. Bare én båtbygger, Alfred Søvik, har skrevet selv og slik gitt førstehånds opplysninger om byggingen (Søvik, 1956, s. 166-174).

De tre båtbyggerne som hadde oselverbåtbygging som sitt yrke i 1975, kunne opplyse at det ennå levde flere båtbyggere i Os som hadde bygget oselvere tidligere. De tre båtbyggerne oppga de samme navnene på de som fortsatt kunne bygge det de kalte ekte oselvere. Disse var: John Askvik, Otto Askvik, Sjumann Askvik, Nils N. Drange, Ole N. Drange, Magnus Sagebakken, Nils Sagstad og Alfred Søvik (død 1977). Bare på Drange og i Søvik kunne en si at oselverbåtbyggingen ble holdt i hevd.

Dette lave antall båtbyggere gjorde det mulig å la samtlige selv fortelle om båtbyggingen. Vi må ha lov å anta at de samlede opplysninger fra disse båtbyggerne kan gi et dekkende bilde av den tradisjonelle båtbyggingen i Os. Å benytte førstehånds opplysninger fra den som selv er deltaker i byggeprosessen, og som opplever denne totalt gjennom sine sanser, følelse, intellekt og håndlag, burde være et godt grunnlag for en helhetlig forståelse og innsikt i båtbyggingen, i samsvar med vårt mål.

Det er laget én kortere og én noe lengre film om oselverbåten (se Kilder om bruksbåten). Særlig den lengste filmen, tatt opp i samarbeid med Alfred Søvik, ga et verdifullt innblikk i store deler av båtbyggingen, og vil nok ha kunnet påvirke forløpet av de senere samtaler med båtbyggerne. Gjennomlesningen av den eksisterende litteratur om oselverbåten og om bygging av bruksbåter andre steder i landet (se Kilder om bruksbåten) kan også ha hatt en slik innvirkning.

I tillegg til de gjenlevende båtbyggere er det som kilde også benyttet et lengre lydbåndintervju (se Kilder om bruksbåten) med

brødrene Alfred og Nikolai Søvik. Dette reiser spørsmålet om den samtalemåte vi benyttet, gir de samme opplysninger selv om det er ulike personer som snakker med båtbyggerne. Samtaleformen innebærer en interaksjon mellom de som deltar, og begge vil kunne påvirke hverandre. Ikke minst vil vel de kunnskaper og den anskuelse vedkommende har som vil vite noe om emnet, kunne lede samtalen i en bestemt retning.

Intervjuet på det nevnte lydbånd hadde til hensikt nettopp å få vite mest mulig om den tradisjonelle båtbyggingen. Dette var i samsvar med vårt mål, og vi fant det derfor mulig å benytte også disse førstehånds opplysningene.

c) Gjennomføring av undersøkelsen og bearbeiding av opplysningene.

Båtbyggerne ble oppsøkt i sitt naust, eller møtt på avtalt sted. Hensikten med samtalen var på forhånd klarlagt. Båtbyggerne fortalte om byggingen slik det i situasjonen var naturlig. Samtalene var ustrukturerte og ble om mulig ikke dirigert i noen bestemt retning. Båtbyggerne la selv vekt på de deler av virksomheten de gjerne ville få fram, med den følge at ikke alle berørte de samme emner. Innenfor hvert emne ble det stillet spørsmål av utdypende og klargjørende karakter.

Det ble forsøkt å notere opplysningene uten å legge inn egne tolkninger, ved å referere kortfattet det båtbyggeren fortalte. Absolutt alle opplysninger båtbyggeren ga ble det ikke mulig å få med, men de som ut fra målet med undersøkelsen syntes viktige, ble notert. Enkelte båtbyggere ble besøkt flere ganger.

Notatene fra de mange samtalene ble først ordnet emnevis.

Alle opplysningene under ett og samme emne ble deretter ordnet i en hensiktsmessig rekkefølge. Opplysningene ble renskrevet i sin mest mulig opprinnelige form. Spesielle uttrykk eller dialektord ble beholdt i størst mulig grad, for at nyanser i beskrivelsen skal kunne komme fram. Selvfølgelig er også motstridende meninger tatt med, og alle båtbyggerne vil ikke kunne gå god for alt som er skrevet.

I den følgende beskrivelse er det båtbyggernes egne uttalelser som taler for seg selv.

d) Båtbyggertradisjonen omkring oselverbåten.

Resultatene fra undersøkelsen er i det følgende ordnet i egne kapitler og emner, for oversiktens skyld.

BÅTBYGGERE

Osbygden ligger mot sjøen. Det er naturlig å bruke båt. 100 år tilbake var sjøen livsgrunnlaget. Stortingsmann og sogeskriver Nils Tveit mener båtbyggingen har utgammel rot i Osbygden. Osingene bygde sine båter sjøl, like fra 1500-tallet.

Linjene i vikingeskipene, og de mindre båter i Vikingskips-huset på Bygdøy, går igjen i oselveren. Den minste båten som ble funnet ombord i Gogstadskipet (ca. 1000 år gammel), er fantastisk lik oselveren, en kunne tro det var samme båten. En båtalen på 21" er visstnok funnet ved utgraving på Bryggen i Bergen. Den må ha eksistert i vikingetiden. Folk i Os måtte ha båt og de lagde båtene sjøl. Kan kun Svartedauden ha brutt tradisjonen?

Omkring 1770 tok Lars O. Tøsdal opp igjen båtbyggingen i et naust ved Oselvens utløp. Før den tid ble båtene kalt Os-båter. Sønnen, Lars Larsen Kuven (f. 1813), og svigersønnen, Ola Jonson Søfteland, ble lært opp til båtbyggere. Sønn av Ola, Hans Olsen Tøsdal (f. 1813), bygslet farsbruket, var båtbygger og drev treskoarbeid. Båtbyggere inne på Osøyri var: John Kuventre, som hadde naust i Oselven og gard og smie på Kuventre. Han ble siden gift til Balland på Eidsvik. Han hadde to brødre, Jakob Balland som hadde naust i Oselven, og Erik Balland som hadde naust på Balland. Han drev dessuten vinterfiske. John Kuventre hadde sønnen Henrik Johnsen Askvik, som hadde båtbygger sønnene John (f. 1909), Otto (f. 1920) og Sjumann. Henrik Askvik eide gård. I et naust i Søvik holdt Lars Nilsson Hovland til sammen med fire sønner, Jon,

Engel, Lars og Nils. Jon, som i 1873 kjøpte bruket i Søvik fra Lyseklosteret, døde i 1922 88 år gammel. Nils bodde på Sagstad i Fana og hadde sønnen Nils Sagebakken, som ble lært opp av Erik Balland på Balland. Nils bygde sammen med Henrik Askvik i 1911. Nils hadde sønnene Magnus Sagebakken (f. 1905) og Nils Sagstad.

En gammel båtbyggerslekt stammer fra Drange. Båtbyggingen har der gått i arv fra far til sønn i seks generasjoner fram til i dag. Den første som tok opp igjen båtbyggingen i Lysefjorden, kom fra Nordstrøno og het Nils Monsen Nordstrøno (f. 1750). Lyseklosteret eide gårdene i Lysefjorden, Os og videre utover. Det var bygslete bruk for det meste, og lite sjøleiere. Nils Monsen Nordstrøno bygslet bruk. Sønnene Mons og Daniel overtok. Daniel ble gift til Sjøbøen og drev håndverket der. Mons Nilsen drev på heimebruket og hadde sønnene Mons og Nils Monsen Ytre Drange (f. 1822). Nils Monsen Ytre Drange ble gift til Eikhaugen og hadde sønnen Nils Nilsen Drange (f. 1870), som kjøpte i Lysefjorden av Peder Søvik og leide naust av Peder Søvik til å bygge fra 1903 - 1912. Fra 1912 - 1925 ble det leid et annet naust, der kledningen er skåret med handsag, før de i Søvik satte opp eget naust. Nils Nilsen Drange († 1949) hadde sønnene Karl, Nikolai (f. 1899) og Alfred Søvik. Nils Monsen Ytre Drange hadde dessuten sønnen Ole Nilsen Drange, som hadde sønnen Nils Olsen Drange, som igjen hadde sønnen Ole N. Drange. I dag er han båtbygger i 6. generasjon.

Even Drange het en som gikk i lære hos Ole Nilsen Drange, giftet

seg med datteren Marta (søster av Nils) og fikk sønnen Nils E. Drange, i dag båtbygger på Drange. Ole Nilsen Drange var gift med Johanne Moberg hvis bror, far, onkel, bestefar Lars Moberg (f. 1839), og oldefar Elias Moberg alle var båtbyggere. Ole N. Drange, som bygger i dag, hadde en nabo, Peder (daglig kalt Per) J. Drange, som også bygde båter. Eldste sønnen Johannes var med, men han døde 38 år gammel.

Like før år 1900 var det over 30 båtbyggere i Os. Bygging av oselverbåten er gått ut i Nordvik, Sperrvik, Leirvåg og Jons-
holmen og på Haugland, Lekven, Sagebakken og Askvik. I dag (1976) er det bare Alfred Søvik, Ole N. Drange og Nils E. Drange som fortsatt bygger oselvere.

BESTILLING AV BÅT

Båten ble bestilt gjennom brev eller bud, eller fiskerne reiste sjøl og bestilte båt - de kom gjerne seilende. De la alltid ut om hvordan de hadde lyst til å ha båten. Fiskeren kunne si: "Du må lage en god båt, en som det er råd å komme fram på både med årer og seil."

MATERIALER

Båtskog / Båtfuru

Båtfuru ble hogget om vinteren. Saven i furuen går "inn" fram til nyttår, derfor er det best å hogge etter denne tid. Dersom de hogger båtfuru med saven i om høsten, blåner geitveden lettere om våren. Hogger en for tidlig (om høsten), kan frosten føre til at veden i stokken fryser. Geitveden med sav i er mer porøs og utvider seg mer enn alveden, som er død ved. Frosten kan føre til at al- og geitveden skiller seg; den fryser i stykker.

Fin båtskog var det ikke mye av. Bare de aller største og fineste furuene som er i skogene kunne brukes, og bare rotstokken fra roten og seks alen oppover. Stokken burde være så tjukk at en mann så vidt kunne favne omkring den. Den måtte være så fin som mulig å se til utenpå barken. Dersom det forekom moseflekker i barken, kom kvisten til syne inni. Dette var et godt merke. Når barken var tatt av, var det ingen merker etter kvist på stammen. Et annet merke på om det har vært kvist på stammen tidligere, er det når det ser ut som om du har trykt en finger inn i barken slik at det blir som en liten rund skål. All kvist som er skjult i treet, innkvist, blir råtekvist. Råtekvisten kan bores ut og en propp settes i med gråpapir rundt. Det stod! Når kvisten var nede i sjøen, ville det trutne og holde. Ny, frisk småkvist gir sterkere bord, stor kvist kunne sprette ut ved bøyning. Kvistfrie bord er for syns skyld, noe byfolk vil ha. Fiskerne vil helst ha bord med frisk småkvist, for dersom bordet sprekker, vil sprekken stanse i kvisten. Furuen har som oftest vokst med

med kvist, derfor må det være det fineste tømmeret som finnes i skogene nettopp til båtmateriale. Høyt i lier og fjell vil vinden lettere ta greinene, og det blir råtekvist. Det blir mindre råtekvist i lune lier. Trær som står fritt mot sør, får vanligvis mer greiner og blir mer kvistet. Der det er unnasolt, er furuen mer kvistfri. Det kan bli fin båtskog der skogen har stått tett i unge år og felt kvisten tidlig. Når nålene på furuen begynner å "skubbe opp" eller tørke opp, viser dette at treet er så å si utvokst. Slike trær ville båtbyggerne helst ha. I slik gammel furu er det mye brun al som er død ved. Fordelen med al er at den trekker mindre vann, og den blåner ikke. De gamle ville ha mest mulig al, - al varer utenkelig lenge. Det forekom at det bare var al i grovt, utvokset tømmer. I et ungt tre er det mye geitved som holder liv i treet. Den kvite geitveden er seigere enn alved, men råtner først. Al er sprøere. Når alveden er så hard og sprø at den ikke kan brukes til båtboard, kalles den tinn-al. God alved er regnet som det letteste og beste materialet. Grov bark på treet var tegn på hard ved, tynn, laus bark på mjukere ved. Båtbyggeren hadde bruk for begge deler, men ville gjerne ha mjuk ved. Den er lettere å arbeide med. Før kjente de til de steder de kunne få mjukt material. På øyene, langt ut mot kysten, er det forholdsvis hardere ved enn lenger inne og den er mer sprø å arbeide med.

Gammel skog kan bli opp til 200 år. Tettvokste trær er sterkest, men stivere å arbeide med enn trær som vokser fort, hvor veden er mer elastisk. Gammel skog kan bli sur og begynne å råtne.

Båtbordstokken måtte helst ikke være vind i veden. Det er to slag vindhet: rettvind ved går samme vei som solen, rangvind ved går mot solen. Båtbyggeren liker ikke rettvind ved fordi hele stokken ranget seg etter den vindheten. I rangvind ved er geitveden rangvind, men alveden er som regel bein, eller forholdsvis bedre. Margsprekke forekommer i alt tømmer, den må stokken skjæres etter dersom det ikke skal bli sprekker i båtbordene og hele stokken ubrukelig. I en rettvind stakk går sprekken etter vindingen, derfor liker de ikke rettvindt tømmer. I rangvind ved går som regel sprekken beint i margen, selv om geitveden er rangvind. Margsprekken i stortømmer varierer i størrelse. Når furuen er utsatt for storm og hard vind, blir margsprekken mye større.

Vindingen i veden viser i enden av treet, men kan også vise i barken. En ser det helst på selve treet. Stokken måtte være så fin å se til som mulig utenpå. Treet skulle helst være beint, selv om tømmeret er litt sega tømmer, dvs. litt bøyet ved roten. En segen stakk kunne en tjene flere tommer på. En helt bein stakk måtte være minst 3" tjukkere. En stakk kunne få navnet ripestakk eller børestakk etter tjukkelsen på treet.

Hovedtyngden av dem som bygde hadde litt skog, men den svære båtskogen var vanskelig å finne. Noen hadde ikke skog. Furskogen var den avgjørende. På Drange hadde de egen skog, og har det også i dag, men kan ikke skaffe båtfuru lenger. Askvik hadde ikke skog, Lekven hadde litt. Fram til år 1900 fant de det meste av skogen i Os. Far til Nils E. Drange hentet båttømmerstokker for det meste bare fra egen skog, i alt flere hundre stokker. Han

begynte å kjøpe andre steder fra i 1937. Bestefar til Alfred Sjøvik hentet i første tiden alt fra egen skog, og siden mest mulig - det var billigst. Det ble hogd på Strøno og i skogen mot Lysekloster og Ulven. Skogforvalteren i statens skog nummererte ferdig storebåttømmer og færingstømmer i skogen. Båtbyggerne var i skogen og så hvilket nummer de ville kjøpe. Tømmeret ble solgt på auksjon i Fjellheim, ungdomshuset på Osøyri. Skogforvalteren hadde sin pris, ofte under eller over det båtbyggerne ville gi. Det ble bestilt tømmer fra skogeiere, bl.a. fra Frønningen i Sogn og litt fra Kaupanger. Det ble kjøpt ferdig felt tømmer i Austefjorden i Lygre. Der var det to timers gange til skogen og tømmeret ble fløtet i elven til sjøen. Tømmer ble kjøpt på Haugland, Reksteren og fra Flatråker i Langedalen. Henrik Askvik dro til Samnanger og kjøpte tømmer.

Tømmer ble kjøpt i Sunnhordland, i Hardanger, på Varaldsøy, i Sogn, Sunnfjord og Voss. Båtbyggerne reiste ofte sjøl. Nikolai Sjøvik husket ikke at bestefaren reiste, men derimot reiste broren, Ole Nilsen Drange. De eldre reiste og kjøpte på rot, til Tysnes og ytterst i Hardangerfjorden. Faren til Nikolai var til Voss rundt år 1900. De skar tømmeret på Voss og fikk det nedover med Vossebanen, som ble åpnet 1882.

De rodde og seilte både for å kjøpe og hente, gjerne flere i lag, opp til 3-4 stykker. Som regel var 2-3 båtbyggere sammen om kjøpet og etterpå delte de materialene. De var også på Stord, de seilte i storbåt. Vanlig mat var: spekekjøtt, flesk, komper og surmelk. De var så lenge vekke at tømmeret ble sagd på plassen.

Det er uklart om de sjøl tok ut tømmeret i skogen. Skogeierne var vant til å levere båttømmer, og de var også inne i de merker som det er nødvendig å kjenne til for å finne gode materialer. Turen kunne vare fra en ukes tid til fjorten dager. Båtene kunne være 50-60-70 mål. Senere fløtet de med motorbåt.

Skogen fra Varaldsøy, Samnanger, Vossebygdene og Knabenhjelm og Heiberg i Sogn gir gode materialer å arbeide med. På Hordnes og på Bønes i Fana er det særs fin båtskog, der skogen har stått tett i unge år og felt kvisten tidlig. Alfred Søvik har kjøpt tømmer på Stord, Tysnes, i Samnanger, Hardanger, Sogn og på Voss, foruten i Os. Skogen på Lysekloster er nå nokså full av innkvist og egnert seg ikke til båtbruk. På garden til Bertel Søvik er det båtfuru.

Båtfuru som skulle felles, ble vanligvis avbarket til mannshøyde når den stod på rot. Men da måtte tømmeret tas straks. Ble det stående, hadde det mye lettere for å blåne der det var avbarket.

Når de gamle tok ut båtfuru, brukte de ikke sag, men hogde av rot med øks. De brukte holtøks som i dag er kalt markøks. Øksen var litt tung og sid, litt lang i hodet og spesielt langskaftet (ca. 30"). På skaftet var det avsatt et mål, en norsk alen (24"). Å kappe rotstokken kalte de å skarpe av med øks. De gamle hogde godt nedåt og nyttet ut stammen så godt som mulig. Dersom de var to mann, hogde de hvert sitt hogg. Det var mye arbeid å kutte tømmer. Ved skaring hogde de et hogg rett inn og et nytt på skrå mot dette, slik at det nesten ser ut som tømmeret er skåret over. Furuen datt oftest den vegen den ville, men de prøvde å få den unna småskogen. De tok alt det de ville hogge til båtbord i

samme slengen dersom de hadde dette i egen skog. Av båtboardstokker ble det regnet en tylft tømmer årlig på to mann.

De hadde ikke hester i skogen før. Stokkene ble dradd dit de kunne komme til med hest, eller til sjøen. Når de skulle hente stort tømmer, gikk de ofte to i lag. Ble det for tungt for to, fikk de hjelp av naboen. Tunge stokker ble dradd etter rykk, en jernkile med en dreibar ring i enden. Rykk ble laget av en bygdesmed eller av båtbyggeren sjøl. En rykk ble slått i hver ende av stokken, framme og bak, med tau i. Fire mann trengtes på tunge stokker. Når de drog båtømmer over blaute myrer, la de brake på tvers for å komme fram.

De gamle fløtet stokkene fram til sag. Trekiler, tollar, laget av seig geitved, ble slått inn i enden av stokken til taufeste under slepet. De rodde fram til sagen, men brukte også seil når det var god vind. I seinere tid fløtet de med motorbåt eller kjørte tømmeret fram til sag.

Båtbyggerne var sjøl med og saget, de var som regel to mann. De måtte skjære slik at tømmeret ble best utnyttet. Det måtte tas hensyn til vindheten i stokken under skjæring. Var stokken altfor vind, måtte den skjæres opp til noe helt annet. Den vegen et båtboard en vindt, vil veden gå seg. Båten kan vri seg skeiv når båtboardene bare har en vindhet. Der hvor margsprekken er, går det bort ganske mye; vanligvis er det fra 2 til 6 tommer som ikke kan brukes til båtboard. Er stokken fin, kan dette brukes som emne til årer, tiljer eller tofter. Det kunne gå fra 3 til 8 båtboard bort p.g.a. margsprekken. De fikk ikke båtboard uti hunene. Hún

ble brukt til tofter. Når tømmeret var beint og fint, brukte de tjukkere hun til årer. Når stokken var bøyd, ble den saget med krylen opp. Tømmeret måtte ligge godt i sagen. Den runde stokken ble lagt på loklosser (loklamper). Dette ble kalt loing. Det var en spesialoppgave å skjære båtbord. Det måtte skjæres nøyaktig for at det skulle bli minst mulig høvling. Bordene ble skåret 5/8" tjukke, og siden høvlet ned til vel 1/2". Et børe-bord til en seksæring måtte være 20" bredt. I en stakk kunne de få opp til 20 bord.

Nikolai Søvik kan ikke huske at båtbord ble skåret med håndsag, men at han har arbeidet med bord skåret på oppgangssag. Når oppgangssagen var ubeit (sløv), ble det svært røe bord. Det er skåret mye tømmer på oppgangssag på Sagstad. Sagen var i bruk på farens tid (f. 1870) og til omkring år 1900. Salomon Tordalen satte opp sagbruk og kvernhus i Eidsvik i 1782 og her kom den første vassag med sirkelsag i Os. Fire bruk eide sagen i Eidsvik, det var fellessag for Drange. Det ble saget der av bøndene og båtbyggere, som lenge hadde ett fellesblad. Siden fikk båtbyggerne eget blad som ble tatt godt vare på av Ola N. Drange og Nils E. Drange. En sag tok 6 mm i skåret. De skar på Eidsvik-sagen fra vårflommen og utover sommeren. Betaling for saging på Alfred Søviks tid var 20 øre pr. bord; 6 alen langt og 20 tommer bredt utenom margen. Til å drive bånd-sag (1911-1918) brukte Henrik Askvik dampmaskin, som ble fyrt med avfall. I 1918 fikk han elektrisk sag, maskinhøvel i 1935.

På Sagebakken var der vassag og i Søvik fikk de egen sag i 1933, drevet med stasjonær dieselmotor. Båtbord ble solgt bl.a. til Drange.

Leie for sag og mann var den gang 2.50 pr. time, i dag (1976) er det kr. 50,-. Nils E. Drange fikk sag i 1968.

Etter saging ble materialen tatt heim til naustet. Den ble ført på færingsbåter i to lag fra midten av båten og bakover, over en tofte som var lagt på tvers. Ett lag lå på tvers framme. Bare én mann kunne ro. I en tid uten motorbåter ble det i stille vær lastet båtbord så båten var nedi til esingene.

Tømmeret må skjæres før utgangen av mai for å tørke uten at det kommer blåmann (blåsopp) i geitveden. Dersom tørkingen ikke skjer fort, kommer soppen om våren og særlig i tåket, stille vær og ved fuktighet. Material med mye blåmann er ikke salgsvare.

De gamle la ikke materialene under tak. De stod ved naustet, oppetter et tre eller støttet til en krakk som lignet en sagkrakk. Den gamle tørkemåten var hos enkelte i bruk fram til 1930-40. Når det regnet, rant vannet snart av, men når det var mye sol, kunne det bli solsprekker. Vind (og sol) er best for tørking, materialene kan bli tørr på 3-4 uker. Best tørk er det om våren, i mars, april og mai, særlig når det blåser en varm vind fra sør-øst. Juni og juli er fuktigere, men kan være brukbare. Bordene blir finere av god tørk og gråere av vann. I senere tid ble materialene lagt flatt med 3/3-1 tommer tykke lekter imellom, for å få luftig og god tørk. De ble lagt i tørkeskur med gjennomtrekk. Mellomlegget ble tatt vekk etter noen måneder.

3.1. Halsbutt.

Halsbutter til (halser) ble hogget hele året når de hadde bruk for det. Det var vanlig å hente halsbutter og innved (til band, beter, rang og keipe) fra egen skog. Til halsbutt ble brukt rotkubb, kappet på 3 alens lengde, og helst 15 tommer i kappen ved roten.

De gamle var i marken og fant to kubber til halser, kløyvde kubbene med kile og fikk én hals av hver halvdel. De blinket treet, og så hva slags vindhet det var i stokken. De hadde bruk for en rettvind og en rangvind butt for å få par til båten. Det var ikke alltid de fant trær med den vindheten de hadde bruk for. Blinkede eller bleka trær som de sa før, kunne bli stående igjen der de ikke hadde funnet rette sorten. Det vokste over, men blinkene har kommet igjen i butter fra heimeskogen siden. Når de kilte ble stokken avbarket og halvferdig laget til i skogen. De kløyvde etter margin, slik at buttene ble vind. Ask og eikekiler ble brukt. De halvferdige halsene ble båret heim på skulderen eller med tau. Etter at handsagen ble tatt i bruk omkring 1850, hadde de ikke behov for vindt material, de sagde vinski. Mons Nilsen Nordvik i Nordvik, bror til Alfred Søviks bestefar, var den som fant på å skjære de vinde. De drog da hele halsbutten etter rykk, heim eller til sjøen. Halsbutten ble kløyvd med handsag etter margin. De satte på en tømmerhake for å få stokken til å ligge i ro. Så hogde de litt vindt, og i form på langs, og så skar de etter den vindingen. De ble skåret 1½ tommer tjukke og så hogd på nytt enda mer vinde. De fikk inntil 6 halser i hver stukk.

En provisorisk stelling ble satt opp i hvert båtbyggertun, ved sjøen eller heime. Den sterkeste stod oppe. Sagen skar bare på nedtur. Sagen hos Søvik var 6" brei, og måtte bite nett so vatn, ble det sagt. Den oppe og den nede måtte tvinge sagen hver sin veg. Det var tungt arbeid. Sønner måtte være med og skjære halser før de var konfirmert. Overflødig material ble brukt til ved. Etter handsagens tid ble buttene skåret i plank (2½" - 3") for å få plass til vindingen, som hogges ut med tømmerbile. Det er mer materialspille i dag.

Til transport ble hesten brukt mer i seinere tid. De gamle var reddere for hesten enn for kjerringa, ble det sagt. I dag kjører de med hest der de måtte dra før.

Vårhesen, vinden om våren, kan føre til at tjukke planker sprekker. De måtte derfor stå dulgt, et sted uten trekk og hvor solen ikke kom til. Når det var travelt ble stokken lagt i sjøen, da går spenningen ut, stokken blir mer oppløst. Stokkene bør helst hogges mens de er halvtørre, da er det lettest å hogge.

Innveden.

Det kunne være vanskelig å finne innveden. Båtbyggerne gikk i egen skog og fant emne til innved. Emnet til underband skulle være buet. Slik unngikk båtbyggeren å måtte hogge om ved (hogge på tvers av veden), da ville bandet ikke bli sterkt. Hodlerongen ble ikke hogget mye om ved. Den var vanskelig å finne i heilo (hel ved), de brukte gjerne en grein vokst ut fra en stamme. Også røtter ble brukt. Oppover stammen på båtømmeret kunne det være svære greiner som ble brukt til innved. Bønder som hogde ved,

la ut for salg det som egnet seg som innved.

Innveden ble båret fram på skuldrene eller på ryggen med tau. Også barn var med. Veden som var til overs skulle nyttes til brendsel, denne ble hentet seinere på året (sommerstid) og båret heim helt til tuns av kvinner og barn. Om det som var til overs ble det sagt at de hogde opp skatet.

Før sirkelsagen kom ble innveden hogget til i heimetunet.

Bestefaren til Nikolai Søvik var den som økset innveden til og gjorde alt grovarbeidet på sine gamle dager. Han stod ofte i tunet på Drange og arbeidet.

Innveden ble ikke tatt med til saken i førstningen, det ble for dyrt. Den ble hogget til hjemme like fram til 1920-30 årene. En måtte være dyktig for å skjære innved - faremomentet lå i å skjære til emnet fra rundt tømmer.

Eik.

Eiken kan hogges når som helst, men de likte best å hogge om høsten, etter at saven går inn. Eiken kan da ligge over til våren før den blir saget. De måtte helst ikke barke eiken, for ble den liggende en stund før den ble skåret, sprakk den mye lettere og morknet fortere. Geito på eiken har lett for å morkne når den ligger uten bark.

Om det var god eller dårlig eik kunne en ikke se utenpå, men på terrenget og på jordsmonnet. Der det var mager jord, tørt

eller mye sand, ble det tørr, sprø og lett eik som var skral å arbeide med. Feit jord, fuktig og god, ga tyngre og hardere eik med mer malm som var god å arbeide med. Når eiken er særs utvokst, blir den sprøere og flyter. Flyte-eik er kanskje 200 år gammel. Eiken må søkke, da har den best kvalitet, men den har lettere for å gå seg.

Kjøleik måtte være så bein og fin som mulig. Eik til røysing (lot og stamm) kan godt være bøyd. De ville helst ha kvistfrie rotkubber. Eiken går seg ikke slik, når den er bein, og kjølen slites mer jamnt. Er det mye kvist, brukes det til keiper. En tung eik på 5-6 alen veier ca. 1000 kg. I en fin eik av de aller største, fikk de ca. 30 kjøler. De gikk ut fra antall kjøler, da var det også oftest materialer nok til resten. De kunne også bruke tjukke greiner. Båtbyggeren kom nokså nær i å bedømme hvor mye material det var i en eik. De fikk gjerne kjennskap til om det var eik i nærheten gjennom dem som bestilte båter. Det var ikke ofte de fikk tilbud, de måtte ut etter eik sjøl. Eik som gjorde skade (skygget, vokste ned på tak, eller stod på dyrket mark) fikk de kjøpe.

Båtbyggerne hadde ikke mye eik fra egen skog. De hentet litt fra Eikshaugen på Drange, og fra Drangshaugen, der Ole N. Drange bor i dag.

Eik ble ikke kjøpt årvisst, men gjerne slik at den varte et par år og lenger. Gamlekarene seilte og rodde og var gjerne vekke i ukevis. Senere ble det reist med motorbåt og i vår tid med rutebåt. De hadde med øks og tverrsag. Det ble hogd mye på et par dager. De ble godt mottatt på gårdene. De kjøpte gjerne et helt

parti og var ofte flere båtbyggere om ett kjøp. En mann som solgte eik, fikk solgt det han ville, både store og små parti. Eikeprisen ble bestemt på rus på rot, de bød på flere eiker, akkederte, og møttes på halvvegen. De ble som regel enige om kjøp. Båtbyggerne betalte alltid kontakt. Nils Nilsen Drange betalte omkring år 1900 10-12 kr. for en eik, og 4-5 kr. for en khalbutt. Folk på garden der det ble kjøpt, hjalp til med transporten til sjøen. Kjøperne ville helst ha eik like ved sjøen pga. tyngden. Når de gamle fløtet eiken som var så tung at den sakk, hang de eik på begge sider av båten og bandt med tau. De brukte også rykker og tau og hang eik under kjølen. Kjøl-eik var 5-6 alen, lotet var 3 alen, stammen ca. 1 meter. Eik til keiper og ellers så mye som mulig tok de ombord i båten. De gamle var til Tysnes etter eik, og transporterte på denne måten. Det ble hentet eik på Osterøy, i Sørfjorden ved Valestrand, på Frekhaug, Flatøy og Holsnøy i Nils Nilsen Dranges tid. Det er også kjøpt eik på Espetveit, på Berge i Os, Moldegård, på Hauge, på Baldersheim, Varaldsøy og på Tysnes. Alfred Søvik har i seinere tid kjøpt på Stend jordbruksskole. På sagen ble stokkene rullet på drenker. Det er skåret mye stor eik i Eidsvik. Eikekjeller, eller eikebrønn, finnes i de fleste gamle naust. De som ikke hadde eikekjeller, la tømmeret med stein på fritt i fjøra. Eiken måtte ligge i sjø støtt, ellers ville den gå seg, for den er forholdsvis mer sveipfull enn det andre tømmeret. Eller den ville bli litt vinsk, derfor kan en ikke tørke alt med en gang på land. Eiken ble sjølagt både før og etter skjæring,

stokken skulle dø. Den bør ligge i sjøen, slik at spenningen går ut. De la den tunge eiken løtaplanke på løtaplanke, og kjølene tett på en annen, med stein oppå. Tømmeret holdt seg like fint, men måtte ligge i ro. Eiken gjærer (barken) og gir en forferdelig lukt. Særlig når det kommer i bevegelse, f.eks. ved henting. Det ble også brukt fersk eik, men det egner seg ikke så godt. Eik bør ha ligget i sjøen i minst et halvt års tid. Eik kan ligge i sjø i årevis, men sjømakken må ikke komme til. De gamle hadde eik liggende i 10-20 år. De tar den til vanlig opp om høsten, så står den og halvtørker over til våren. I den senere tid har en av båtbyggerne helst arbeidet med tørr eik, så den ikke skal gå seg. Eiken må av og til i vatn for at den ikke skal sprekke. Om eik blir liggende ute, vokser det gjerne blad på den året etter. I en sjøtrekt stakk, trekkes det ut noe, så den trekker mer impregnering. Ask ble brukt til årelapper.

3.3. Saum.

Før laget bygdesmeder saum, eller båtbyggerne gjorde det sjøl. Båtbyggerne på Eikhaugen og Drangshaugen hadde smie. De laget en del verktøy sjøl og bestemte sjøl hvordan de ville ha det. De kunne ha litt forskjellig verktøy. John Kuventre hadde smie på Kuventre, hvor han smidde egen båtsaum og egne beslag. Om vinteren, når det var dårlig lys i naustet, var de i smien. Der var det lys fra esen. Henrik Askvik, sønnen til John, smidde og galvaniserte i flytende sink. Han smidde også beslag. Eldste onkel av Alfred Søvik laget saumen sjøl og galvaniserte. Rø og saum (svensk) kom først i handelen etter 1900.

Bygdesmeden, "vidundersmeden" Johannes Salbuvik, leverte saum og beslag til båtbyggerne, og laget en del av redskapen. Han sluttet omkring 1971, som 4. generasjon i smedyrket. Nils E. Drange lager beslag sjøl i dag.

3.5. Tjære.

Tre-tjære ble brent ut av kull-mile. Tjæreved finner en særlig i rotstokkene. På slutten av Nils E. Sagstad sine byggetid kom svensk tjære i handelen. Tjæren kan tynnes i terpentin og smøres der den trekker mest (geitveden). Nils E. Drange bruker i dag halvt om halvt med linolje og amerikansk terpentin, og litt tjære. Det smøres på til veden er mett. Alfred Søvik owtrol-behandler båtene i dag (1976).

Si.

Si blir brukt i suen (langsgående skjõt) og i skaringene (skjõt på tvers) mellom bordene. De gamle spant siet sjøl av dyrehår fra skinn av beist. Siden kjøpte de hår fra ku av garverne. Det ble spunnet på en buet krok, på en pinn (håndteine). De spant det passelig tjukt og la det i tjære etterpå. Nikolai Søvik husket det var brukt på Drange. De gamle brukte også gammelt vadmøl og annet som de satte inn med tjære. Det ble brukt tjære fra først til sist. Siden ble det kjøpt løsslått hampetau, opprinnelig laget som pakning til dampmaskin. Dette ble kløvet i to, snurret litt og satt inn med tjære eller linolje. Det ble også kjøpt hampestrie som ble dyppet i tynn tjære, vridd og lagt mellom bordene. Bomull dyppet i olje ble brukt på finere båter. I skaringene ble det brukt tynn, porøs papp med tjære imellom, i to lag, ett lag på hvert bord.

4. NAUST OG REDSKAPER

Ole N. Drange forteller at da en som het Anders i 1716 overtok etter sin far, stod det gamle naustet på gården. Naustet kunne ha vært bort imot 300 år gammelt. Ole bygde nytt naust i 1967. I 1909 bygde Nils Sagebakken det naustet som Magnus Sagebakken har i dag. Steinen til grunnmur ble tatt fra steinnaustet de hadde tidligere. Naustet til Nils E. Drange ble bygget vel 1909. I det naustet de der hadde før, var det brukt trenagler. Et av verkstedene var 16 alen langt og 10 alen bredt.

De gamle hadde ikke så mye verktøy. Høvleбенken var en stor planke i 30 tommers høyde. Til båtbyggingen måtte de gamle bl.a. ha:

Øks, som var avgjørende, den ble brukt først som sist. De hadde få høvler, men noen spesialhøvler var nødvendig: 2 små pusshøvler, en rundhøvel til halsene (kanskje to), en suhøvel, en bandahøvel til å høvle innvendig i buen på band, en esingehøvel som var litt mindre buet, og en økshøvel. De hadde bruk for små bordomslag til å bore for saum, dessuten klinkeutstyr (teksel og klinkehammer). Båtnavare ble brukt svært mye, særlig ved nagling av innved. Trenagler ble laget med naglesnitt. Bor i størrelsene 3/8", 1/2" og 5/8" ble brukt mest. Av bandakniver (trekk-kniver) hadde de flere sorter, breidere og smalere. En var spesielt buet for å hule ut litt av bandet (til å felle innved med). De hadde to rette bandakniver med treskaft. En smal bandakniv ble brukt til å smi keipene i endene. Bandaknivene var spesialarbeidet av smed og ca. 40 cm lange.

Hadde de gamle sett alt verktøyet som brukes i dag, ville de ha sagt det var altfor mye.

Det ble brukt båtklemmer (-skruer, -klyper, -tvinger) som var hjemmelaget, eller laget av bygdesmed, til å sette fast materialet med. Det er et helt nødvendig og gammelt redskap. De eldste båtbyggerne hadde klyper av trestammer som var vokst slik. Klypene var av ask eller eik slik at de var sterke. Båtskruer var skrue og mutter med sveiv på. Det holder på plass det som skal settes fast, bl.a. ved klinking. En må ha 10-15 båtklemmer for å være hjulpet, og helst kortere og lengre (for å rekke over børeboardet). Under taket i naustet var det en skoredronk (-drunk). Over skoredronken kunne skorene ligge. Ved hogging av hals begynner en vanligvis med en bile, en øks med breidt blad. Bilen er antakelig flere hundre år gammel. Så går en over til tømmerbile, en stor eller en liten, avhengig av størrelsen på halsen. De brukte hake (tømmer-), som er svært gammelt, ved øksing for å kunne benytte begge hender. En klo ble da satt i enden av halsen, og én i hoggestabben.

Høvler er viktig. Båtbyggerne har håndhøvel, skrubbhøvel og mellomhøvel. Andre høvler er kjøl-, esing-, band-, rubb-, slett- og økshøvel. Økshøvel ble brukt av to mann for å få tatt det grøveste. Høvlene er laget etter de former båten skal ha. De kan være arvet eller laget av båtbyggeren sjøl. De hadde tidligere spesialhøvel til kjølen. Andre høvler i dag: 2 - 3 vindhøvler til halser, og su-høvel til å ta ut i suene for siet som legges imellom for at båten skal bli tett. En må gå over boardet med minst tre høvler skal det bli bra: skrubbhøvel, mellomhøvel og en fin pusshøvel. Deretter blir boardet skrappt med sikling og eventuelt gått over med sandpapir til slutt. Nikolai Søvik husket at faren brukte sikling, men ikke at bestefaren brukte

det. De gamle var ikke så nøye på avpussingen.

Staffer er høvler brukt til å pryde med. Også strekvedhøvel ble brukt til å pynte. Strekvedkrok ble brukt der det var sving eller bue. Den var i bruk før de gikk over til høvlene, og er et gammelt universalverktøy som ble brukt alle steder der det skulle graves ut noe. Navnet strekvedkrok kommer av å streke i veden med en krok. Det fantes større og mindre typer. Strekvedkrok var også brukt i bygningsfaget, bl.a. i bjelkene på kapellet på Lysekloster, som er bygget på 1600-tallet. To ganske små strekvedhøvler, en til innved og en til esing og bordkantene, er som små voggemeier av form. Ved suene brukte de staffhøvel, som også er et gammel redskap. Skrujern er også gammelt, det ble brukt til følgjetenn som måtte skrues fast i høvler.

Tollekniven ble av de gamle brukt til alt mulig, den er også mye brukt i dag. En tollekniv som er slitt ned til ca. 3 cm's lengde, brukes til å ta ut for saum og rø med, til å frese med. De freste av bordet for naglehodet når det ble brukt trenagler. Naglene ble i førstningen håndsmidd med tollekniv. Ca. 1930 ble det slutt på å bruke trenagler i band, de gikk over til lang saum. Sjøl-laget kniv av sagfil eller flatfil er det beste en kan få, den holder så godt på betet - mye bedre enn kjøpeknivene. Filen må lynnes for å bli til kniv, ellers blir den for hard, og da står ikke eggen. Den ble lynnet over en parafinlampe, etter at kniven var slipt helt blank. Kniven ble ført fram og tilbake over lampeglasset ganske ned til uten at det sotet. En måtte holde på like til en fikk messingfarge på kniven, da var den passelig hard. Den måtte ikke få kobberkulør, da ble den for mjuk. De gamle kunne slipe

godt på slipestein, eggen ble som på en barberkniv. Fellesnavn for øks og kniv er bit-jern. I motsetning til tidligere blir det i dag også brukt stemmejern. Bandakniv, egentlig laget for å skjære band til tønneband, ble mye brukt til innved, bl.a. innvendig i rangen. Skylp, laget av smed, ble brukt til å ta ut hull for mast. De hadde jern som var spesialarbeidet til å ta ut av øsefat med.

Bor er det mye bruk for. Sveiaborer er en liten spikerbor med svei på, et trestykke, i stedet for håndtak. Siden kom omslagsborer, som er et nyere verktøy, og bborvinde. Borsnella til metallarbeid kom 1918-20. Rivenavar ble brukt mye. Av navare var det større og mindre. Navare og annet ble oppbevart i et borhus, et trestykke som det var boret hull i med boren.

Stikksager er brukt i de senere år, men sagene er gamle. De er brukt til å kappe bord med på tvers. Sløysag var i bruk før bandsagen, de kalte det å sløysa utor. Å bruke bandsag ble i den første tiden ikke regnet for å være godt håndverk. Vrikkeverktøyet før var et breidt jernstykke med tenner.

De gamle var så fin i klypene at de tok over to ender som skulle sammen og kjente om de var like tjukke. Tømmelfingeren og pekefingeren ble slik brukt som krumpasser. I førstningen var krumpasseren av tre (brukt av far til Alfred Søvik, men ikke før det. Faren brukte også allminnelig passer av tre). De aller eldste brukte et span, som er lengste avstand målt med tommel- og pekefinger, for å finne passe avstand mellom saumen.

Båtalen er en målepinn hvor lengden for 21 norske tommer (55 cm) er merket av. Hele båten ble bearbeidet etter båtalen, den er derfor full av streker og merker. Fra ungdommen av får båtbyggeren vite hva streker og prikker betyr. De gamle hadde enda mer prikker og streker enn det som er brukt i dag. Målepinnen er full av tjære, fra tjære på hendene. Det er merker for to båtstørrelser på hver målepinn, f.eks. for 10 alens båtlengde på den ene siden og for 9½ alens båtlengde på den andre. Alfred Søvik har tre ulike båtalen. Han bruker båtalen også i dag. Museumsmann Heiberg i Sogn mente 21" båtalen er gammel norsk alen (2 fot). En arkitekt prøvde å tegne oselverbåten slik at båtbyggerne i Søvik skulle ha arbeidstegninger. Men det var ikke mulig å arbeide etter tegningene. Nikolai Søvik brukte hovedsaklig meterstokk (1956).

Snorene er viktige i båtbyggingen, en båtsnor for høyde og lengde, og en loddsnor med lodd til å rette av kjølen.

Ved klinkingen brukes klinkhammer og teksle, det teksler når båtbyggeren klinker. Teksle (roesup er kanskje det gamle navnet) har fire hull i dag, og er en etterlikning av en diksl. Det er bruk for knipetang, gjerne spesiallaget av smed, til å knipe av saum med. Ved reparasjon av gamle båter med firkantet rø, brukte de en dor til å slå ut firkanter i bandajern. Firkantet rø gikk ut av bruk før 1914. Skrustikke, filebenk, er nødvendig. Filklo, med kjeft som på en skrustikke, ble brukt for å skru småting fast.

De gamle hadde ikke blyant, men brukte en snudd kniv. En blyant stjeler litt av linjen, det er mer nøyaktig å streke med en syl (spissbor). Til felling av innveden har de flere sorter mé

(mékrok). Det kalles å médra (siste médraget). Mékrokene er laget av gamle bygdesmeder og er uunnværlige i arbeidet, sjøl om redskapet er primitivt. Repmål (ripmaat) er også brukt.

BYGGEMÅTE

John Askvik forteller kortfattet om de ulike faser i bygge- måten slik:

1. Framreising og bakreising (stamn og lot) ble satt opp først. Det ble brukt lodd og snor for å få det beint. En regulerte med kiler i barkstokker som stod fast i golvet.
2. Dernest kjølen. I overgangen mellom kjøll og lot har lotet samme form som kjølen.
3. Bakhalsene blir klinket på, skjøten mellom halser og botnabord kalles skaringer. Skorer blir satt på ovenfra skoredrunken, støtter nedenfra. Det ble brukt løse skanter i midten, kalt botna-skant, børe- og ripeskant. Slik hadde de et fast midtmål.
4. Etter halsene og botnabord ble bakbørene satt på først, så fram- børene.
5. To underband, under beten, ble satt inn og gjort fast med tre- nagler (frem til 1930, siden ble det brukt søm og rø). Under- bandet skulle alltid være vokset helt, tatt fra en stamme med krumning. Underbandet var $1\frac{1}{2}$ " på midten og tynnere oppover. Det skulle være vass-res ved kjølen under band og hyllerong. Sømmens avstand var lengden mellom tommel- og pekefinger (15-20 cm).
6. Når ripebordet ble satt på, hadde de mål på midten, resten ble tatt på øyemål.

7. Så ble betene og hyllerongen satt inn.
8. Dernest esingene, som er tjukkest på midten og tynnet av mot enden. De ble særlig i underkant satt tørr i.
9. Rengene kom på plass, passelig skrådd. Det fantes også fiskere som ikke ville ha stammen opp.
10. Tofter, tiljer og keiper ble laget til.
11. Årene skal være to ganger lengden av avstanden mellom keipene. Håndtaket kalles årelummen (å lumme åren).

Alfred (og Nikolai) Søvik forklarer mer inngående om opplegg av ny båt og byggemåte slik:

Det er satt en påle fra skorestangen til golvet, denne står i et spor. I pålen er det en skåre, som stammen skal stå inn i. Båtbyggeren tar fram modell til røysing, finner fram eik, legger skantene på, streker opp og sager ut lot og stamm. Lot og stamm settes på plass, støttet av en skorefjøl. Enden av lotet kviler på en bankstokk. Navnet kommer antakelig av at en måtte banke på stokkene for å få kjøll og røysing i lodd. Før var det brukt 3 og 4 bankestokker, i dag 5. De gamle hadde en bøyet pinn, slik at de hadde rette bøyen på røysingen. De hadde veldig godt øyemål. Røysingen skjæres ut på båndslag i dag. Før ble det brukt sliss-sag. I dag skjæres emnet slik at det spisses litt til. Lotet er $1\frac{1}{2}$ ", kjølen $2\frac{1}{4}$ ". Det må hogges fjør på kjøll og lot. Når kjøll og røysing er kommet på plass, blir kjøllskorer satt på. Så kommer snoren på plass. Det blir loddet beint, fra snoren og rett ned på midten av kjølen.

Etter opplodding må en finne ut om kjølen heller. Det tas mål med båtalen fra kjølen og opp til snoren fra begge sider. Ved skjevhet blir det satt i kiler i skoren i bankestokken. Så finner de midten på kjølen for å finne hvor bandene skal stå, ved å ta et skråmål fremmenfra og et bakenfra. Fra midten er det litt ulikt hvor de forskjellige båtbyggere vil plassere bandene i båten. Båtbyggerne har hver sin måte. I en liten båt blir bandene flyttet litt bakover, slik at båten ikke skal bli for framsett når bare én mann ror. I en liten båt settes midtbandet ca. $4\frac{1}{2}$ " bak midten, i en større båt ($10\frac{1}{2}$ alen) ca. 2" bak. En seksøring blir bandet fram, ca. 6" foran midten. Fra midtbandet måles ut 31"-32" fram, til frambandet, og fra midten og bak ca. 30" til bakbandet.

For å finne hvor høyt halsene skal stå på røysingen, brukes båtalen. Det settes et merke på røysingen. Bakhalsene skal gå framom bakbandet, og framhalsene bakom frambandet. Bandene skal støtte halsene. Botnebordet kommer mellom halsene. Skjøten kalles skaring, bredden på overlappingen er $3\frac{1}{4}$ ". Botnebord og halser er klinket til kjølen, på lot og stamm er brukt rekksaum. Halsene er det viktigste på en oselverbåt, hogget av $2\frac{1}{2}$ " - 3" plank. Det kalles å skyte bordkanten når den lages fint til. Å skyte botnen er å sørge for at den blir fint avdregen. Når botnen er breidere på framband enn bakband, slipper den sjøen godt. Når de skyter omfaret, eller legger av suen i øverste kant av bordet, høvles bordet av i overkanten for å få bordet ovenfor til å felle. Det er ikke en fals,

men de tar av litt i overkanten på suen, ellers ville det ikke felle både ute og inne. Rekksaum er tynnere og smitnere (for den skal drives inn) enn klinksaum, som er lengre og fyldigere. Det er to navn på kjølen når den er ferdig; den delen av suen som viser inne i båten kalles fjør, det som viser utvendig kalles mei. Dette er gamle navn. Felles navn for stammer, lot og kjø1, er røysing.

Halsemålet er en pinn med hakk i (godt tjærebreidd), til å måle bredden på halsen med. Halsene bak og framme bestemmer hvor brei midten av båten blir. På frambandet er halsen uten su 11", pluss en god tomme for su, på bakbandet er halsene 1½" smalere. Etter at børeboardet er kommet i, kommer framunderbandet og midtunderbandet i. Så kommer ripeboardet på, og deretter resten av bandene. Frambete og midtbete har leister, eller kne, på den ene siden. Bete er et gammelt navn. Bakbandet (hyllerong, hodlerong) er der for å holde båten godt i hop. Det er ikke bete på det bandet, etter gammelt ble rommet bak brukt til lasterom. Seksæringen har fram-, midt- og bakbete, pluss hodlerong. Botnen, halser og botneboard må høvles og felles inn på kjølen. Det blir tatt ut et reit, en liten holing utor, tatt med su-høvel slik at der blir plass for si.

Esingene stiver båten av. De må tillages på en spesiell måte, det må være fasong på dem. Råmaterialet er 2" x 2" furu, så å si rene for kvist. De skal være smalest i hver skute, og tynnere i underkant. Esingene blir tatt av i underkant slik at de blir fine og smitne på skuten. De kommer liksom igjen bortmed rangen (til så å si full tykkelse), slik at de feller fint i rengene.

De gamle var ikke så nøye på det. Den tid trenagler ble brukt, måtte innveden være litt breidere. Naglen var $\frac{1}{2}$ ". Det ble brukt fres eller forsenker for å gi plass til naglehodet på utsiden. Inne ble naglen åretta, ved at det ble satt i en kile. På seksringer ble det brukt nagler som var $\frac{5}{8}$ ". Det gikk 50 nagler til innved, og 24-25 nagler i hver esing, altså ca. 100 til en båt. De gamle smidde nagler, senere kom naglesnittet i bruk. Keiper blir laget av eik med kvist i, de må være sterke. Keipen må helle litt ut, for å bli god å ro på. Den felles litt ned i esingen slik at selve veden støtter. Keipen ble festet med en nagel ned på skrå i begge ender av keipen. Navn på åredelene er blad, leggen, trumfen, lummen (håndtaket). Det må være god spring på framsiden av bladet. Hele baksiden av bladet kalles taket. Emnet til blad må være minst 2" tjukt ytterst for å få god spring. Årematerialen skal helst være lett og stiv og kvistfri. Fiskerne ville ha litt lange årer til havbruk. De gamle brukte hunved til plitter (i skutene), da fikk de større plass i båten. Båten fikk større læsteevne og lasten kom lavere. De gamle brukte trenagler i plitter og tiljer. Rommene i båten heter: framrang, framskut, framrom, bakrom, bakskut, bakrang. Det rommet roeren satt i fremst, ble kalt rorommet både på færing og seksæring.

I dag blir det brukt en halvrund list utvendig på ripebordet, langise - (ikke brukt noe særlig før 1930). Fiskerne ville ikke ha langise, da ble båten stivere. I dag brukes stamnebeslag av metall. De gamle ville ikke ha stamnebeslag. De gamle hadde et spor (et hull) i kjølen til mastespor. Før seiling ble det satt vantekrok i esingen. Fiskeren skulle ha et spøte i enden av

skjøttet. I Søvik er det laget mange spøter. Nyglehullet boret de gamle etter lendestø, så var de sikker på å få ut alt vatnet. Ved klinking med jernsaum ble det brukt 6-7 tommers avstand, kopper blir klinket omtrent dobbelt så tett.

Homlebandet skal ligge utenom keipen. I dag er det ingen som lenger arbeider homleband av vidje. Redskap til å lage øsefat (auskjer)) med var øks, skylp, treskojern, kniv og bandakniv. Den delen av roret som stakk ned i sjøen ble kalt sopen. Rorsveiven var 18". Rorpinnen ble før festet til sveiven med en vidje, i senere tid med beslag.

På en båtalén kunne være avsatt merker for 10½ og 11 alens båt, som var vanlige lengder. Tidligere var havbåtene litt større (10 ¾ og 11 alens båter). Lengden på båten ble regnet innvendig fra stamm til stamm. Det var ikke en fast lengde på seks-æring, båten kunne være 11½ - 12 - 12½ alen. I Søvik kjente de ikke til at det har vært bygget båter kalt åttring på våre kanter. Større båter het laningsbåter, de måtte bære så og så mange mål. (15 - 20 - 30 mål). Båten skulle ta så og så mange tønner (=mål). Å bruke alen var innviklet til å begynne med, i dag kunne de nok bygge etter hverandres båtalén. Ved tommeangivelse i forbindelse med bordlego (hvor mye bordene eller halsene skulle ligge i fra snoren og ut), måtte båtbyggeren ha dette i hodet. Bordlego var noe av det viktigste hos de gamle. En måtte ha en lang læretid for å kunne vite de faste mål for hvert band, og så i tillegg legemålet. Ta for eksempel på midten: Botnen (fra bordkanten på botnen og opp til snoren) skulle ligge fullt så mye som lengden fra kjølen og opp til snoren. For å finne børelego på midten,

hvor langt børen skulle ligge i fra snoren og ut, brukte de akkurat samme mål som det båten var røyst framme. Ripebordet skulle ligge ca. 1 tomme mer enn boro (på midten). Ved frambandet skulle botnen ligge en halv tomme mindre enn botnen på midten. Børen skulle ligge $\frac{1}{2}$ - $\frac{3}{4}$ tommer mindre enn børen på midten. På samme måte var det med ripen. På bakbandet skulle bakhalsen ligge akkurat i samme målet som bakrøysingen. Børen skulle ligge en halv tomme mer enn botnen bak, og ripen enda en tomme mer. Bordlego er altså hvor mye bordene skal presses ut. Ved slik bruk av båtalen ble båtene nesten like.

Springen i båten kan variere fra båtbygger til båtbygger. Springen er selve svaien i båten, den øverste linje i båten. De gamle brukte en buet påk (pinn) som svarte til buen på båten (fra kjølen opp til ripen), med mange skår i. Når de målte med den utvendig fra kjølen, visste de hvor høyt båten skulle være bordet, og da kom springet av seg sjøl. Mons Søvik, som bygde i Søvik, brukte dette målet inntil 1920-30. I dag har de faste mål fra bordkanten og opp til snoren på midten. De sikter esingen inn på øyemål etter det laveste punktet og snoren. Esingen på framskuten skal lette fint i fra midten og fram til frambandet, få en fin kryl på skuten, og komme litt ned igjen på rangen.

Om selve byggemåten forteller båtbyggerne (alle) videre:

De gamle la også bord og halser i sjøen, da ble de mjukere å arbeide med. Halsene ble lagt uti både før og etter at de var høvlet. Halsene lå ett døgn. Ved bløyting gikk materialen ut. Den ville krympe igjen, og det var da fare for at den sprakk.

Når det er vår og sommer og varmt i været, vil material som er bløytt i sjøen ha lett for å sprekke. Det var bedre om høsten og vinteren. Bare helt utlærte kunne hogge halser. En måtte ikke hogge mot veden, det var tyngre. Henrik Askvik var den første som stimet halser.

De bløytet både bord og esinger, slik at de ble lettere å sveie (bøye). Før ble bordene senket på 20-30 favner. Bordene lå i bløyt et par timer til et halvt døgn, så de ble mer porøse og medgjørlige. Esingen lå uti kanskje et døgn før den ble naglet. Esingen ble lagt inn før ripebordet ble høvlet av.

Skorene varierer i størrelse. Båtbyggeren kjenner hver skore og vet hvor de skal stå. Skorene gir båten form. En båtbygger satte navn på alle skorene (bokstaver). Når bordene ble skoret (buet) på plass, ble det kalt å sveie bordene opptil. På øyemål kunne en jamne ut linjene med skorer. Å få bord eller band til å passe, ble kalt å felle. Når en skulle felle band, måtte en médra bandet og ikke ta av for mye om gangen. Var en heldig, var det nok å médra to ganger - først et grov-mé og så et fin-mé. En måtte felle akkurat, ellers kunne bordene bli sprengt. Bare kjølen i oselverbåten er rett, det er ingen andre rette bord. Bare keipene har rett vinkel. I dag er bordene i botnen 15 mm tjukke, børene 14 mm og ripebordene 13-14 mm.

Når Nils Sagebakken skulle lage årer hadde han faste mål på bladet og lengden, resten tok han på øyemål. De arbeidet mye grovere de gamle. Før ble det brukt vidjeband (bjørk) gjennom keipeholet med homleknute på til homleband. Vidjen måtte være seig. For å

få dem til å vare lenge, ble de lagt i lake eller i sjø. Også båtbyggere kunne lage homleband av vidje.

Til impregnering ble det brukt tretjære brent ut av kullmile. Det var vanlig å tjære barksåtene, enkelte fiskere fikk det fram til 1920. Rå linolje og tjære ble blandet. Omhyggelige fiskere tok innveden ut og slo ut trenaglene, slik at de kunne tjærebre også under bandene. De brukte ikke tjære på naglene. Når naglene var av feit og god alved, var tjære unødvendig. Noen brukte et strøk rå (evt. kokt) linolje på båten, og tjære eller black verniss i botnen. Noen båtbyggere bruker i dag halvt om halvt med linolje og amerikansk terpentint, og dessuten litt tjære, til veden er mett. Deretter et dekningsmiddel (lakk). Sol må aldri komme på bar ved, en dekkhinne må det være for at bordene ikke skal sprekke. Når en båt er mye brukt, vil den vare opp til 30-40 år. Ved reparasjon av 40 år gamle båter, har siet ligget like godt. De gamle la tjukt med tjære i suene så det tørt ut. Nils Nilsen Drange innførte hampen (til si) i 1908. Når en båt er i bruk, vil ikke sjømakken gå inn. Ellers må en bruke bunnstoff. Skanter for bunnsføring går til midt på børe-bordet.

EGENSKAPER

Det var litt forskjell fra båtbygger til båtbygger i byggestil. Når brukeren kom med gode råd, og flere kom med samme idé, kunne det føre til forbedringer. Oselveren er en av de aller letteste og smidigste båter som bygges i vårt land. Båten tåler seil og vind og sjø uten å gå rundt. Særmerket er botnen. Den skal ha form som en hurtig fisk (makrell eller laks). Noe som gikk igjen på de gamle havbåtene var bordlego på botnen. For at båten skulle fri seg fra sjøen, la de gamle framhalsene på frambandet like mye som på midten, da lettet båtene bedre på havet under seil. Havbåtene skulle ha en dryg framskut, være lagt godt ut oppe, og være godt bordet (breie bord), slik at den kom opp, fridde seg fra sjøen og holdt vekke sjøskvetten. Havbåten var bredere framme og slankere bak, slik at den slapp sjøen. På fjordbåten (bruksbåten) er det tatt fra litt framme og lagt på litt bak. Havbåten var drektigere og større. Det måtte være gode seilbåter, det forlangte fiskerne. Båtene skulle også være livbåter. Når det var vind og fiskeren krysset ut, var det gunstig at båten var dryg framme, og ikke kjørte seg under. En børig båt er lagt mye ut, og den er høy. Ripebordet er mer stående, slik at båten kan få de samme linjer som andre båter, men bedre lasteevne. Laksefiskere ville ha stor båt.

For å få en båt ledig og laus, mente de gamle det var best med trenagler i band og esinger. De ville ha trenaglet innved fram til ca. 1930. Når havbåten gikk ut av bruk, var dette ikke så viktig. De saumte lett før, avstanden var 8-9 tommer mellom saumen, og båten ble da mye ledigere. Nå blir det saumet tettere (75-6") og

båten blir stivere. Når båten er ledig, blir det en jammere linje på kvileflaten (den delen som ligger i sjøen), og båten former seg etter sjøen. Fiskerne ville helst ha båtene ledige. De sprengeilte for å få dem ledige. Da satt mange på ripen i sterk vind og seilte så saumen ble slitt inn i veden. En risikerte å ikke få båten tett etterpå, men fiskerne foretrakk ledighet framfor tetthet. Esingene går bare fra rang til rang. De gamle ville ha det slik, så båten ble ledig og føyet seg etter sjøene.

Før ble båtene staffert mer langs stammen, på esingene, utvendig litt ned på ripebordet (2") og på keipene. Men de gamle var ikke så interessert i avpussingen. I Os var det et sterkt båtbyggermiljø, med mange båtbyggere, det oppstod konkurranse, og det ble fine båter med god kvalitet. Flere steder på Tysnes ble det bygd 3-bords båter, men ikke oselvere (bl.a. Solberg på Godøysund). Det ble ikke bygd oselvere i Fanafjorden.

I naustet i Søvik er det også bygd seksåringer, større båter, og senere motorbåter. Seksåringer hadde kjølrenne. Seksåringer var lite laget i 1956. Motoren kom i 1908-1910. Men folk hadde ikke råd til å kjøpe motorbåter i den første tiden, så skyssbåter ble benyttet lenge likevel. I begynnelsen av 30-årene ble motorbåten tatt mer i bruk. Fiskerne ville ha oselveren breidere bak og mindre framme. Den skulle ikke brukes som havbåt lenger, men til å ha not og garn i. Botnen var som før.

I 1909 bygde Nils Nilsen Drange den første båten til Gjerstad i seillaget Ran. Gjerstad ville bestemme hvordan båten skulle

være, men båtbyggeren sa at da ville han ikke bygge. Det ble til at båtbyggeren fikk bygge slik han ville. Han økset også botnebordene for å få dem holte. Det ble en særs god båt. Ole Drange, eldste bror av Nils N. Drange, bygde mange båter til Ran og dem som skulle seile. Ranbåtene skulle være litt store, smidige, og smale framme og bak (så de tar og slipper sjøen godt). En båt bygget for seil skulle ha en heller flat linje, for å få minst mulig friksjon i kanter. Botnen og bøyene ble reist, mens ripene ble lagt mer ut. Kapproingsbåter var mer flate i botnen for å få stabilitet. Kapproingsfæringen var 12 alen lang, seksæringen 14. Kapproingsbåtene ble til slutt som en kile, og var noen vanskapninger. De ble verre og verre etter hvert, til oselveren nesten liknet en innriggerbåt. Det var konkurranse mellom Henrik Askvik og bl.a. Nikolai Søvik om bygging av kapproingsbåter. Etter hvert måtte kontrollsjabloner for band tas i bruk. Bordene var ikke tykkere enn 3/8".

Noen hadde spesialisert seg på å lage årer, bl.a. Nils Monsen Ytre Drange og Lars Sørestrømmen (som laget bare årer). Det skulle være stiv material til åreemner (det eneste sted det er ønskelig med stiv material). Det gir mer fjør i bladet, leggen gir ikke så lett etter, og årene blir mye bedre å ro med. Det er en fordel med elastiske båtboard, som former seg etter sjøen.

Bestefar til Ole N. Drange hadde en seksæring på "Landsutstilling og internasjonal fiskeriutstilling i Bergen/Norge 1898". Han fikk sølvmedalje og diplom og deltok også i kapproing den gang. Han fikk fortjenstmedalje i sølv 1931. Det var også landsutstil-

ling i 1910, hvor Nils Nilsen Drange hadde båt på utstilling. Even og Nils M. Drange, Henrik Askvik og Nils Søvik fikk alle gullmedalje på landsutstillingen i 1928 i Bergen. Nikolai Søvik stilte der ut en kutterjolle og fikk sølvmedalje. Nikolai hadde båt på landsutstillingen i Trondheim i 1930. Henrik Askvik fikk den gang gullmedalje.

BYGGETID OG PRISER

Byggetid.

Fjorten dager var den vanlige byggetiden på en båt (med over halve døgn arbeidstid). Det ble arbeidet over natten om nødvendig. Det er et eksempel på at far og sønn leverte én båt i uken. En båtbygger laget en gang en båt på én uke. To mann bygde båt på 1½ uke. Far og sønn leverte fra 20 - 40 båter i året. Nils E. Drange bygde i 1975 7-8 båter i året. Magnus Sagebakken laget sist oselverbåt i 1972, men han vil bygge på nytt. I 1960 laget John Askvik sin siste oselver. I Askvik var det ikke vanskelig med avsetningen, de laget de båtene de ville. De beryktede 30-årene var vanskelige. Nils N. Drange rodde hjemmefra en natt, på reklametur, gjennom Vattlestraumen og inn til Bergen om morgenen sammen med Øygardsfolket. De spurte om båten, og slik ble de kjent med at han bygde båter.

Os båtbyggerforening (startet 1880-90) skulle samle båtbyggerne og komme fram til ens priser. Som regel var en fra hvert båtbyggeri med. Foreningen var nedlagt en tid ved århundreskiftet, men ble tatt opp igjen 4/1-1914. Under krigen 1940-45 ble det navnebytte til "Os båtbyggerlag", det kunne ikke lenger hete

forening. Os Båtbyggerlag hadde en svarteliste bak i foreningsboken over dem som hadde bestilt båter og ikke avhentet eller ikke betalt. Ingen leverte siden båter til disse.

Båtpriser.

1664: 2 daler for en færing

" : 3 daler for en trekeiping (en ku kostet 4 daler)

1906-07: 45 kr. for en alminnelig færing.

1910: 40 kr.

1915: Oselver til 65 kr.

1930-34 var betalingen ca. 40 øre timen for en båtbygger.

1932: Prisen 130-40 kr. pr. båt.

1940: 220 kr.

1958: 850 kr. uten årer.

1975: ca. 4000 kr. uten ekstra utstyr (Nils Drange)

I 1930 kostet en kasse saum (100 stk.) kr. 5,-

I 1974 " " " kr. 124,-

Det var to prisklasser, båten var 25% dyrere når bordene var kvistfri (Askvik).

LIVET

Hos Nils N. Drange i Søvik var verkstedet trangt, uten vinduer, slik at dørene måtte stå åpne både sommer og vinter for å få lys. Først var det bare én dør, men han skar hull til enda en dør. Om kvelden ble det brukt parafinlamper (som ofte blåste ut av vinden). Elektrisiteten kom først i 1933. Det kunne være kaldt vintersdagen, noen ganger ufyselig. Men høvlingen gjorde at en holdt varmen. Klærne var hjemmelaget. På beina ble brukt tresko med labber oppi.

De gamle arbeidet før 16 timer for den enkle levemåten (mat og klær). Nils N. Drange begynte i 5-½6 tiden om morgenen, ungene var med fra 7-½8 tiden. Når det var mest travelt tok de ½ time frokost-, ½ time kaffe- og 2 timer middagspause. Sommer og vår, når de kunne se uten lamper, stod de til 22-23 tiden om kvelden. De måtte jobbe så lenge for å klare seg, prisene på båtene var lave. Nils N. Drange fikk frokosten ned i naustet med ungene i 7-8 tiden. Middagen var kl. 12, med kvil til 14⁰⁰. Ungene kvilte ikke. Kaffe fikk de ned i 17⁰⁰-tiden av andre i den nærmeste familie. De spiste ikke brødmatt, men graut og melk, sild og poteter. Det var 4 mann i naustet i Søvik, Nils og sønnene Alfred, Nikolai og Karl. Nils arbeidet året rundt, men det var sesonger i arbeidet. Etterspørselen var mindre på høsten og vinteren, beste sesongen var den lyse årstid fra mars til august. Fiskerne hadde behov for båt også om høsten og vinteren. Å ha det travelt ble kalt å stå på kjepper. Nils tok da inn i verkstedet bror og nabo Mons Søvik, som også var båtbygger.

Nils Sagstad bygget sammen med Henrik Askvik. De to flyttet mellom Sagebakken-naustet og Askvik-naustet, og var en måned på hver plass. Det hendte de arbeidet hele sommernatten igjennom, og det ble båret mat i naustet også i helgene. De sov litt ved middagstid. Henrik og Nils "bodde" i naustet. De fikk frokost fra Askvik, mens Magnus og Nils (sønnene til Nils) rodde med middagen når de bygget i Askvik-naustet. De hjalp hverandre. Nils Sagebakken ble 68 år.

Båtbyggerne i Søvik bygde hele året, mens båtbyggere som hadde gård måtte stelle denne. Noen hadde tauser og drenger som drev gården. Som binæring var båtbyggingen nyttig. Med båtbygging som yrke kom en dårligere ut enn bonden. Det var ikke gjort over natten å få en binæring til hovednæring. Alfred Søvik har laget tresko også.

OPPLÆRING

Opplæring i båtbyggerhåndverket gikk fra far til sønn. Det var gjerne flere sønner som lærte, ikke bare én spesielt begavet. Nest eldste sønn ble ikke så snart tatt i bruk i byggingen som den eldste. Nils N. Drange lærte av faren og eldste broren, Ole Drange. Ole Drange fant opp naglesnittet, og fikk Kongens fortjenstmedalje i gull for det. Snittet er fra ca. 1880-95. Mons I. Nordvik skulle være en flink båtbygger.

Båtbyggere som selv hadde gått i en streng skole, satte krav til

sønnene og ville at de skulle lære håndverket prikkfritt. Når ungene var gamle nok til det, var de noen steder i naustet støtt. De holdt i bord og ga en hånd ellers. Fra 9-10 års alderen laget ungene nagler og kiler (så ikke naglen skal gå ut igjen) om vinteren. Naglene ble ofte laget hjemme i stuen, til kl. 22-23 om kvelden. Før konfirmasjonsalderen måtte ungene også hjelpe til på økshøvel, skylpe ut øsekar og lage tiljer og tofter. Etter konfirmasjonen måtte de høvle alene, det var tungt arbeid. Bordene måtte gås over tre ganger, med skrubb,-mellom- og puss-høvel. De eldre var nøye på at det ikke ble høvlespor i bordene.

Sønnene fikk ikke lov å være med å arbeide botnen i båten de første årene, men over botnen var de med. Faren økset halser, sønnene høvlet med økshøvel, rund- og sletthøvel. Det tok 4-5 år før Nikolai Søvik fikk hogge halser sjøl. En båtbygger tjuvtrente for å lære seg å klinke. Kunsten var å få saumen til å trekke, men den måtte ikke slå krok på seg. En måtte ikke slå for hardt på saumen til å begynne med, men få krus på den slik at det trakk. En måtte få rette lyden. Ble det ikke rett lyd, ble det en knuser, dvs. en kunne slå sprekk i suen ved at saumen bøyde seg mellom bordgangene. Tekslen utvendig svarer ikke ved dårlig klinking, ved skikkelig klinking slår tekslen ifra.

Nikolai Søvik ble satt til å hogge årer og drev en tid bare med det i ukevis. De erfarne kunne føre øksen. De fleste hogde på øyemål slik de gamle gjorde det. Derfor likte de det ikke når yngre hogde etter rissa. Nikolai regnet seg som fullbefaren båtbygger i 17-18 års alderen. Magnus Sagebakken begynte først

med båtbygging på egenhånd da han var 26 år.

Det forekom læregutter i naustet, men svært sjelden. Jon Kjeldste fra Herdla lærte av Ole Drange, bror til Nils. Han ble en dyktig båtbygger på Damsgård. På Drange hadde de drenger på gården som var med. En som het Kilen fra Sævareid var i lære hos Peder Drange, og bygde noen båter. Men hovedtyngden av læregutter var sønner.

Sønner fikk bare mat og hus i betaling, alt måtte inn i husholdet. Slik var det fram til giftealder, til folk var mellom 20 og 30 år. Dette var tradisjon og vanlig like til de vanskelige 30-årene. De fikk en 5-10 kr. nå og da, når det passet. Daglønnen var ca. 80 øre pr. dag for en utlært båtbygger omkring 1910-12. De holdt 1 kr. timen i 30-årene. De yngre ville ha prisene opp, men de eldre var da redd for ikke å få arbeid. Framfor å sette opp prisen ville de heller "arbeide seg i hjel". På Sagebakken tjente de i 1932 ca. kr. 15 i uken. En ble glad i båtbyggerhåndverket og slo seg til ro med det, selv om det ikke alltid var så mye å tjene. Det er et fint håndverk, en får det mer og mer kjært, og holder på tradisjonen.

LEVERING

Når de gamle fiskerne kom og hentet båt, tok de båten i en stamn, ristet og kjente etter om den var stiv eller ledig. Kjøperne kom fra områder hvor det var rimelig avstand å hente båtene. De rodde og seilte. Fra Bergen kom fiskere med Osbanen, hadde mast og seil med seg som de bar, hentet båten og seilte hjem igjen. De var som regel minst to mann siden de skulle seile.

De gamle fiskerne tjærebredde sjøl. Hovedtyngden av båtene ble levert til fiskere, så lenge motorbåten ikke var tatt totalt i bruk. Den store overgangen til motor kom etter første verdenskrig, det største framsteget for motoren var fra 1935-40. Havbåtene ble bygget før de gikk over til motorbåter. I 1956 var åpne båter gått helt ut av bruk til fiske, unntatt til heimefiske inne mellom holmene.

Fiskerne kom fra vestsiden av Askøy, Hetlevik, Herdla, Hjelmo og fra øyene der. Båter ble leverte til Øygarden, Austevoll, Stord, Bømlo, Bremnes, mot Karmøy, til Sund og Fjell, Kvinnherad, Fusa og Tysnes, og til de nærmeste fjordene, Sørfjorden, Masfjorden og Osterfjorden. De leverte til hele ytterste del av kysten fra Espevær til Fedje, men også nordenom Fedje (til fiskebåter). Det ble mindre og mindre levering lenger nord. Noen fiskere ville ha seksringer til laksebåter. Sørover begrenset leveringen seg mer, hovedtyngden ble levert på nord.

I de senere år er det også levert båter til Oslo, Haugesund, Jæren, osv., og til England, Frankrike, Tyskland, Sør-Afrika og Hawai. Mange båter er levert til Amerika.

Der hvor én båttype dominerer, er det vanskelig for andre å komme inn. Båtene har soner, eller distrikt, som de er innarbeidet i.

III. BRUK

Om bruken forteller båtbyggerne:

Båtbyggerne drev sjøl på fisket i vintersildsesongen. På samme tid var det også torsk og sei, og da reiste båtbyggerne fra Lysefjorden, i små seksringer, helt vest på havet. Det hendte de reiste så langt til havs at de knapt så land igjen. Fiskeplassen fant de ved hjelp av landmål. Måsen ble brukt som tegn på hvor det var fisk. I de tider var fisket drevet med håndsnøre, line og garn. Nils Sagebakken reiste med not etter sild om vintrene (han sluttet 1909). Magnus Sagebakken var på brislingfiske med oselver som lettbåt (1926). Som "ekkolodd" ble brukt en 30 favner lang streng med lodd i enden, de rodde med den, kjente prikking av brislingen, og kunne peile inn hvor fisken var.

Når det var tre som rodde, satt to bak og rodde hver sin åre, og én framme. De brukte aldri ror under roing. Når en sitter framme under seiling, blir båten lettere å styre (overstyring). Når det var vind, seilte de inn og ut til fiskeplassene. Det var kapproing og kappseiling inn igjen etter fisket, og taperne ville forbedre båten. De prøvde ut båtene slik, og ble klar over egenskapene. Båtbyggerne var slett ikke dårlige til å seile. Nikolai Søvik husker ikke at båtbyggeren ble påvirket av andre båttyper. De gamle var stolt av sitt yrke. Båtbyggerne var på småfiske på fjorden. De som brukte båtene hadde alltid flere båter, to og tre båter, slik at de kunne ha én til tørk. Hovedtyper var færingar og seksringer. Seksringer ble brukt

til lengre turer.

Folk rodde og seilte til byen. Også bøndene reiste til byen for handel. Rutebåtene (stim- og dampbåter) kom ca. 1870-1880, de overtok mye ferdsel. Men det ble rodd til byen også etter 1900. Når folk fra Nord-Strøno rodde på kirketur til Osøyri, gikk de fra Skeie. De hadde svarte vadmelssklær og kvite skjorter. Buksen ble tatt av når de rodde for at bare underbuksen skulle bli slitt.

17. mai var utgangspunktet for kapproing med oselvere. Det begynte med bruksbåter. Siden ble det om å gjøre å finne en båtbygger som kunne bygge raske båter. Slik kom det igang en utvikling mot en avansert kapproingsbåt. Kapproingsklubber var Njørd og Noreg, Fana Roklubb, Roklubben Kamp i Os, Håkonshella (delt i to: Viking og Alvøen) og Lysefjorden. Det deltok en båt fra hver klubb i hvert løp. De rodde både færing og seksæring. Fra 1920 til 1930-35 ble båtene standardisert. Roklubbene hadde ikke råd til å skifte ut til stadig mer avanserte båter. 6 båter, hvorav 4 seksæringer, ble kjøpt inn av Rokretsen. Klubbene trakk lodd om hvilken båt de skulle ro for hvert løp. Nikolai Søvik har bygd båtene som kretsen har. I 1948 ble det i Norges Roforbund opprettet "Utvalg for roing i norske båttyper". Magnus Sagebakken rodde sin siste kapproing som 50-åring, og ble da Vestlandsmester. De rodde båtene opp i 9 knop. Forskjellen mellom bruksbåten og regattaseilbåten er liten i forhold til forskjellen mellom bruksbåten og kapproingsbåten. I 1950 var alle oselvere fra seilforeningene i Bergens-distriktet til Kragerø på Landsregatta. De siste 50 år er oselveren blitt brukt til fritidsbåt og den har fått koppersøm og er blitt lakkert.

e) Kommentarer til beskrivelsen.

Vårt mål med undersøkelsen, en dypere innsikt i de ulike sider ved båtbyggingen, må i rimelig grad sies å være nådd.

Enkelte deler av byggeprosessen kan synes å være behandlet for mye i detalj, som f.eks. deler av avsnittet om byggemåte. Andre deler synes kanskje å ha fått for liten oppmerksomhet, som f.eks. avsnittet om båtbyggere, og fra et historisk synspunkt er nok dette avsnittet ufullstendig. For vårt formål har det vært viktig å innhente opplysninger om båten til bruk i en pedagogisk sammenheng, vi søkte å forstå båtens nødvendige forutsetninger og dens relasjoner til naturen. At enkelte deler er bedre behandlet enn andre, må sees i denne sammenheng, Alt båtbyggerne fortalte som i situasjonen ut fra målet ble funnet aktuelt å notere, er tatt med. Således er også opplysninger som går ut over den tradisjonelle båtbyggingen kommet med, for å vise at den nye tid er i ferd med å overta.

Denne omfattende beskrivelse skulle gjøre det mulig å ta fatt på neste oppgave: Hvordan vurdere om redskapet er "godt"?

T E O R E T I S K D E L:

RYTME - VURDERING - FRILUFTSLIV

Deltakere i friluftsliv ved kysten ombord i bruksbåten får en nær opplevelse av og må rette seg etter en skiftende natur. Flo og fjære kan avgjøre om båten flyter gjennom et trangt sund, og om det flør eller fjærer kan bety at den strie strømmen i sundet går med eller mot. Solgangsbrisen på varme sommerdager gir den fineste seilvind inn mot land, høststormene gjør det tryggest å være på land. Hver kveld i skumringen vaker fisken, uti med dorgen for å berge middagsmaten!

Mørket faller på, det er på tide å søke et trivelig leirsted der naturen selv har skapt en god havn. Men hva møter oss i strandkanten, - foruten en økende mengde plast, bokser og drivved -: I ett tilfelle, på en liten strand, omkring 30 døde sjøfugl, tilsvinet av olje. Lekket ut fra et av vår tids mindre frakte-redskaper, som gikk på grunn i området utenfor.

Deltakernes umiddelbare reaksjon på dette triste syn er enstemmig: Dette er fælt, slikt burde ikke hende! Synet av tapt liv på nært hold opprører oss. Det levende er verdifullt, at dyr har livets rett synes å være en utbredt norm.

Den opprørende opplevelse i naturen vekket interesse. Samtaler deltakerne imellom brakte andre tilsvarende opplevelser for dagen. Bøker ga siden opplysninger fra hele vår globus om ubalanse

i det gjensidige forhold mellom planter, dyr og omgivelser. Økologisk innsikt gjorde det mulig å se sammenhenger i naturen vi ikke hadde lagt merke til før. Nye samtaler med nye deltakere brakte nye opplevelser, nye tanker og begreper, dypere innsikt.

Denne vekselvirkning mellom teori og praksis er en prosess som pågår, og mange av de betraktninger som nå følger er en rapport fra et stadium i denne prosess.

a) Opplevelse og sunn fornuft.

Det synes å være utbredt at mennesket er opptatt av det de faktisk gjør og opplever. Den som steller med unger må være opptatt av klær, mat, barnehageplass, osv. Den som steller med dyptgående forskning, kan bli så oppslukt av ett snevert område at uttrykket "distré som en professor" kommer til sin rett.

Fra én synsvinkel blir det hevdet at oppdelingen av forskning og undervisning i adskilte fag, kan ha mye av skylden for vår tids vanskeligheter: Verden er blitt inndelt i båser, og forskeren har fordypet seg i en mer og mer snever del av verden, uten å være opptatt av de store sammenhengene på tvers av fagene (WHITEHEAD, 1959, s. 9). Ofte har forskningsmetoden innebåret bruk av apparater som tilsvarende kan sies å virke innsnevrende ved at de bare evner å måle eller gi kunnskaper om en svært begrenset del av verden.

Til tross for spesialistens kunnskaper, vil en deltakers totale

Opplevelse av en situasjon ofte bli benyttet som et avgjørende argument i en diskusjon: "Jeg vet hva jeg snakker om, for jeg har selv opplevet det". Erfaringer og opplevelser fra et langt liv er vel fortsatt også innen vår kultur ansett som en god rettesnor ved avgjørende valg. Livsvisdommen omfatter mer enn rene kunnskaper.

Med sitt strenge krav til objektivitet har deler av naturvitenskapen gitt oss en mengde kunnskaper og tekniske "vidundere", men tilsynelatende mistet denne evne til visdom og sunn fornuft, som ellers er grunnleggende for våre handlinger. "Dette "sunne-fornufts-billede" råder fremdeles ubestridt i menneskehetens daglige liv. Det behersker torgene, lekeplassene, rettssalene og faktisk menneskehetens hele sosiologiske samkvem. Det er suverent i litteraturen, og forutsettes i alle de humanistiske vitenskaper" (Ibid, s. 9).

Opplevelsen er sentral i friluftsliv. Ved valg av norm for å kunne vurdere vårt redskap, er det forsøkt å velge et begrep som refererer til et fenomen den enkelte deltaker selv kan oppleve og være opptatt av. I pedagogisk sammenheng har det vært av betydning at vurderingen kan være en øvelse i å bruke sunn fornuft, og det har vært et mål å ikke måtte ta i bruk et teknisk apparat, men å benytte de sanser naturen engang utviklet for at mennesket dengang skulle kunne overleve.

b) Det gjelder livet.

Siden Rachel Carson skrev om de økologiske forstyrrelser ved bruk av plantevernmidler i boken "Den tause våren" (CARSON, 1965), har eksemplene på uheldige konsekvenser av den hurtige teknologiske utvikling bare blitt flere og flere. Gjennom avisene er vi kjent med at ca. 1000 vann i Syd-Norge nå er "tause", fisken er dødd ut som en følge av sur nedbør. "I løpet av de siste 200 år - i geologisk mening en usedvanlig kort tid - har en direkte eller indirekte innflytelse av menneskets framgang mer enn fordoblet hastigheten av utryddelse av arter, og prosessen tiltar fremdeles i hastighet. I dag er mer enn 1000 hvirveldyrarter eller raser i fare for å bli utryddet på grunn av mennesket". (VIK, 1970, s. 82). Selv dette høye antall høyerestående dyr synes lavt når vi hører om situasjonen i planteriket: 20 000 arter av blomsterplanter er nå truet av utryddelse! (BERNTSEN, 1977, s. 134). Om årsakene til at naturen bokstavelig talt er i ferd med å bli mer fargeløs, heter det: "Bakgrunnen for dette er den samme som for truede dyrearter - den enorme befolkningsveksten, foruten faktorer som urbaniseringen, industriutviklingen, forurensningene, mekaniseringen i jord- og skogbruk og bruken av de kjemiske plantevernmidlene" (Ibid, s. 134).

Rekken av eksempler hvor nettopp livet i en eller annen form er tapt eller truet, kan gjøres lang. Vesentlig er det imidlertid at teknoamfunnets økende trusel mot det levende etter hvert synes å innhente mennesket selv. For hva skjer med jordsmonnet, det

tynne levende lag med mellom 2 og 5 kilo bakterier og smådyr for hver kvadratmeter, som er selve livsgrunnlaget for planter, dyr og mennesker: De siste årtier er 1/7 av jordens landbruksareal gjort ubrukelig, de menneskeskapte ørkenområder øker for hvert år (NOAH, 1972, s. 57).

Hjalmar Hegge mener at noe av grunnen til at en slik livsødeleggende oppførsel overfor naturen er mulig, kan skyldes endring i naturanskuelsen i den nyere tid: "Den grunnleggende oppfatningen i antikken og opp gjennom hele middelalderen hadde vært at naturen er noe *levende* og *besjelet*. Nå ble det syn fremherskende at den er en *død materie*, dvs. en *ting* som mennesket kunne underlegge seg og utnytte etter eget forgodtbefinnende".

(HEGGE, 1975, s. 128).

Det kan sees som et resultat av denne nye naturanskuelse at store deler av menneskeheten i dag oppfører seg som stående utenfor naturen, og at naturen således kan oppfattes som en ressurs ("ting-kilde").

c) Rytme, et kjennetegn ved livet.

Rytmer i vår egen organisme.

Gir vi navnet rytme til det fenomen at noe gjentar seg, vender tilbake gang på gang, om enn ikke med et helt nøyaktig, fast tidsintervall, men regelmessig og gjenkjennelig som det samme fenomen, vil vi kunne oppleve en rekke rytmer i vår egen organisme. Vi har en åndedrettsrytme, og vårt hjerte slår regelmessig. Vi veksler mellom søvn og våken tilstand ved å ha en noenlunde fast døgnrytme. Mat vil vi ha med jevne mellomrom, avfallstoffer må ut. Vår aktivitet forandrer seg i løpet av døgnet, vi er gjerne mer fysisk opplagt på formiddagen enn sent på kvelden.

Våre rytmer kan vi til en viss grad påvirke, ved å puste fortere, spise oftere osv. Et fullstendig brudd med rytmene vil imidlertid ha katastrofale følger, f.eks. om vi lar være å sove eller spise. Ved drukning eller andre ulykker undersøker vi nettopp om rytmene fortsatt er tilstede, - slår hjertet, puster vedkommende.

Eksempler på rytmer vi alle kan oppleve til daglig er nevnt. Gay Gaer Luce har i en bok om de naturlige rytmer i kroppen gitt en rekke eksempler på rytmer som kan registreres ved å observere fenomener over lengre tid, som f.eks. tilbakevendende sykdomssymptomer, eller rytmer som krever at det foretas målinger av endringer i det indre, kjemiske miljø. Om hvordan rytmene i vår egen organisme står i nær sammenheng med naturens rytmer,

heter det: "Rhythmicity was probably one of the first forces of natural selection, since the organisms that timed their activity and life processes in accord with light, temperature, and humidity cycles would have had an advantage in survival. It would be altogether strange if this long evolution had not left its trace on mankind". (LUCE, 1973, s. 248).

Naturens rytmer.

Den som lever et liv i nær kontakt med natur, vil kunne oppleve et mangfold av rytmer, oftest de gjentakelser som knytter seg til døgnrytmen og lyset. Fargene endrer seg med lyset, "om natten er alle katter grå", ettermiddagssolen kan gi naturen et eget varmt preg. Lyden endrer seg i løpet av døgnet, fuglene synger mer å grålysningen og i skumringen, noen dyr er bare ute om natten. Carolus Linnaeus har laget en "blomsterklokke", en liste over blomster som åpner eller lukker seg til samme klokkeslett hver dag (Ibid, s. 222).

Mange av endringene vi gjennom alle våre sanser kan oppleve i løpet av døgnet, har sammenheng med solens gang i forhold til jorden. Slik også med de fenomener vi forventer hvert år: høststormene, vintermørke, vårsolen, sommervarme er alle begreper som omtaler årsrytmen. Som gjennom døgnet vil lys, farger, temperatur, vær og vind, vekst, lyder, lukter, smak og aktivitet gjenta seg. Flo og fjære er eksempel på rytmer som har tydelig sammenheng med månen.

Sigmund Kvaløy nevner i en artikkel om rytme - natur - menneske også landskapets rytme (KVALØY 1973, s. 6). Bare ved å se landskapet i et svært langt tidsperspektiv, med istider som gjentar seg, skoger som vokser opp etter en klimaforbedring, fjellformasjoner som endres osv., vil denne rytmen kunne bli i samsvar med vår definisjon.

I boken "The Living Clocks" (WARD, 1972), er det gitt eksempler fra planter og dyr i naturen hvor en mener å ha funnet innebyggede "biologiske klokker". I denne sammenheng er rytme gitt en definisjon som innebærer at rytmene ikke skal være en virkning av f.eks. lys eller temperatur, men "selv-fungerende" (self-sustaining) (Ibid, s. 119).

Tilpasning til naturens rytmer.

Jo mer kunnskap vi får om samspillet i naturen, dess mer ser vi hvordan dyr og planter er tilpasset de endringer og gjentakelser vi kan iaktta. Mennesket har imidlertid gjennom sine redskaper greid å sette seg ut over naturens rytmer: Vårt samfunn er med på å forlenge dagen utover kvelden, gjennom radio, fjernsyn, møter osv. Følgene er at de fleste av oss store deler av året står opp lenge etter at det er blitt lyst. Dette er igjen mulig ved at arbeidstid og skole er innrettet etter en slik forskjøvet døgnrytme.

Å sette seg ut over lysets rytme innebærer i vårt samfunn at en erstatter solenergien med elektrisk energi. Nødvendige for-

utsetninger er videre en lyspære, en pæreholder, en lampe, ledning, stikkontakt, isolatorer, utdannet elektriker, verktøy, lysstolper, kraftledninger, transformatorer, generatorer, rørgater, demninger, anleggsveier, maskiner, vassdrags- og elektrisitetsvesen, utdanningssituasjoner osv. Vår forskyvning av døgnrytmen må fra en slik synsvinkel sies å ha store konsekvenser, selv om den energi vi får riktignok også benyttes til en rekke andre formål enn bare opplysning.

I tillegg til opplyste hus, holder vi i økende grad også butikker, gater, veier, kirker, slalombakker etc. opplyst ofte hele natten. Tenker vi oss at vi etter samme prinsipp utvider omfanget av vår forskyvning av lysets rytme til en rekke nye områder, f.eks. alle veier i hele landet, ville det kreve enorme mengder energi og råstoffer.

Drivhuset med sitt høye energiforbruk gjør det mulig å forlenge vekstsesongen, tilsvarende gjør kunstishallen skøyteidretten til helårsaktivitet. Tunge båter med store maskiner bokstavelig talt brøyter seg fram der bruksbåten tidligere ventet på bør. Motorveier og høyblokker kan sies å brøyte seg fram i landskapet der bygdeveien eller gårdstunet tidligere føyde seg i terrenget.

Det prinsipp å sette seg ut over naturens rytmer synes å gjelde på flere og flere områder, eksemplene skulle være mange nok. Samtidig trues altså flere og flere av de planter og dyr som er en del av menneskets livsgrunnlag.

Vi reagerer på denne trusel mot livet, naturen må få leve!
Vår rettesnor for handling blir at de levende dyr og planter har livets rett (NÆSS, 1973, s. 171). Vår synsvinkel at mennesket ved å bryte med eller sette seg ut over naturens rytmer gjennom sin omfattende redskapsbruk representerer en trusel mot det levende, får oss til å formulere følgende normer: mennesket må i størst mulig grad tilpasse seg naturens rytmer, og også redskapene må i størst mulig grad være tilpasset naturens rytmer. Det er altså ikke snakk om et absolutt og entydig krav, men om rettesnor for valg og handling.

Mennesket må, for selv å kunne leve, dekke de grunnleggende behov for mat og klær, lys og varme, ved nettopp å gjøre seg bruk av dyr og planter. Men dette skulle tilsi at vi må være nøysom og varsom i vår omgang med natur.

d) Vurdering av oselverbruksbåten som redskap i relasjon til naturens rytmer.

Oselverbåten er med sine tynne bord og sine hogde halser en båt som er svært lett og svært god å ro. Det lønner seg likevel å ta hensyn til strøm og vind. Kan vi samarbeide med naturen, kan vi spare mye krefter. Båten seiler godt, og særlig unna vinden kan en seile utrolig fort. Skulle solgangsbrisen øke til kuling, og bølgene bli deretter, er båten bevisst bygget så ledig at den føyer seg etter sjøene; hele båten vrir på seg og demper for slag. Slik glir den overraskende mykt gjennom store bølger, uten at det kommer nevneverdig sjøskvett inn. Ved å seile eller ro, vil

en kunne høre naturens egne lyder, en slipper å være inne-
stengt i motordur. Båten flyter så lett at den kommer fram
nesten over alt og kan snart trekkes på land om nødvendig.
Med milebrent tretjære går vedlikehold fort og greit. Båten
fordrer heller liten plass, naustet kan være deretter.

Bruksbåten bringer oss nær naturen og lar oss få oppleve å måtte
innrette seg etter mange av naturens rytmer. Slik vil deltakere
i friluftsliv selv kunne oppleve båten, og interessert diskutere
dette kvalitetsredskap som, etter det vi erfarer gjennom bruken,
synes å være i harmoni med naturen.

Ved diskusjoner om kvaliteten av et redskap, er de fleste oftest
opptatt av de egenskaper de selv kan oppleve. En aktuell disku-
sjon om hva som er best av treski eller plastski, gir et godt
eksempel: diskusjonen dreier seg om hvilken type ski som lettest
brekker, som har best gli, osv. Kvaliteten vurderes ut fra det
egennyttige. Det er ualminnelig å ta med i betraktningen hva
som skal til for å framstille de to skitypene, hva som egentlig
har gått forut for bruken, og hvilke konsekvenser dette har for
livet i naturen. Men, som det er gjort rede for tidligere i dette
arbeidet, synes nettopp en slik tenkemåte å være av betydning
for å løse de problemer mennesket i dag står overfor. Vurderingen
av oselverbåten må derfor omfatte de nødvendige betingelser for
byggingen, ved å benytte opplysningene båtbyggerne selv ga.

Tar vi utgangspunkt i at redskapet i størst mulig grad må være
tilpasset naturens rytmer, vil vi i beskrivelsen av oselverbåt-

byggingen finne mange eksempler. "Båtafuru ble hogd om vinteren, saven i furuen går inn fram til nyttår, derfor er det best å hogge etter denne tid". For eik gjaldt det samme, "de likte best å hogge om høsten". Hoggingen ble tilpasset årsrytmen fordi kunnskaper om furuen tilsa at dette ga den beste kvalitet på materialet. Materialet ble saget om våren, "de skar på Eidsviksagen fra vårflommen og ut over sommeren". Arbeidet ble tilpasset den årlige kraftige vannføring i elven. Dette passet i tid med den gamle måten å tørke materialet på: "Best er det om våren, i mars, april, mai, særlig når det blåser en varm vind fra sørøst". Denne årlige vinden ble kalt vårhesen. Eik lagres i sjøen og tas vanligvis opp "om høsten, så står den og halvtørker over til våren". Båtbyggeren ville også gjerne ha slikt materiale som naturen selv hadde formet eller gitt visse egenskaper gjennom sol, vind og vekst på stedet: Til halser hadde de "bruk for en rett- vind og rangvind butt for å få par til båten". Innveden skulle også helst være naturlig formet, "slik unngikk båtbyggeren å måtte hogge på tvers av veden, da ville bandet ikke bli sterkt".

Båtbyggingen var preget av nøysomhet og varsom omgang med natur: "De gamle hogde godt nedåt, og nyttet ut stammen så godt som mulig". "Furuen datt oftest den vegen den ville, men de prøvde å få den unna småskogen". De hadde enkelt og ofte hjemmelaget verktøy for å lage båtene, og naustene de bygget i, var også små. Tømmeret ble fløtet fram til sagen, "de seilte når det var god vind". Båtbyggerne måtte innrette seg etter dagslyset, "dørene måtte stå åpne både vinter og sommer for å få lys". "Om vinteren når det

var dårlig lys i naustet, var de i smien, der var det lys fra essen". "Det hendte de arbeidet hele sommernatten igjennom", når det var mye arbeid.

Vi finner mange eksempler på at oselverbåten tar hensyn til og innordner seg etter naturens egne rytmer, men for endelig å avgjøre i hvilken grad redskapet er i harmoni med natur, må vi lete fram de uttalelser fra båtbyggerne som viser at det forekommer brudd med de naturlige rytmer eller forskyvning av dem.

I kapitlet om materialer heter det at "bare de fineste furuene i skogene kunne brukes". Disse tjukke, mest mulig kvistfrie stokkene vokste det en naturlig mengde av i skogene i Os, men båtbyggingen krevde mer slikt materiale enn det den årvisse tilveksten kunne gi. Følgen ble at båtbyggeren etter 1900 oftest måtte reise lenger vekk etter båtfuluen, tømmeret ble fraktet "bl.a. fra Frønningen i Sogn". Ved fløting av tømmer måtte de før innrette seg etter vær og vind, " i den senere tid fløtet de med motorbåt eller kjørte tømmeret fram til sag". Det ble slutt på å følge årsrytmen ved å sage når vårflommen ga rikelig vann i elven, i Askvik fikk de elektrisk sag i 1918, i Søvik en sag drevet av dieselmotor i 1933. Elektrisk lys kom til Søvik i 1930, med den mulighet dette ga til å arbeide lenger ut over kvelden.

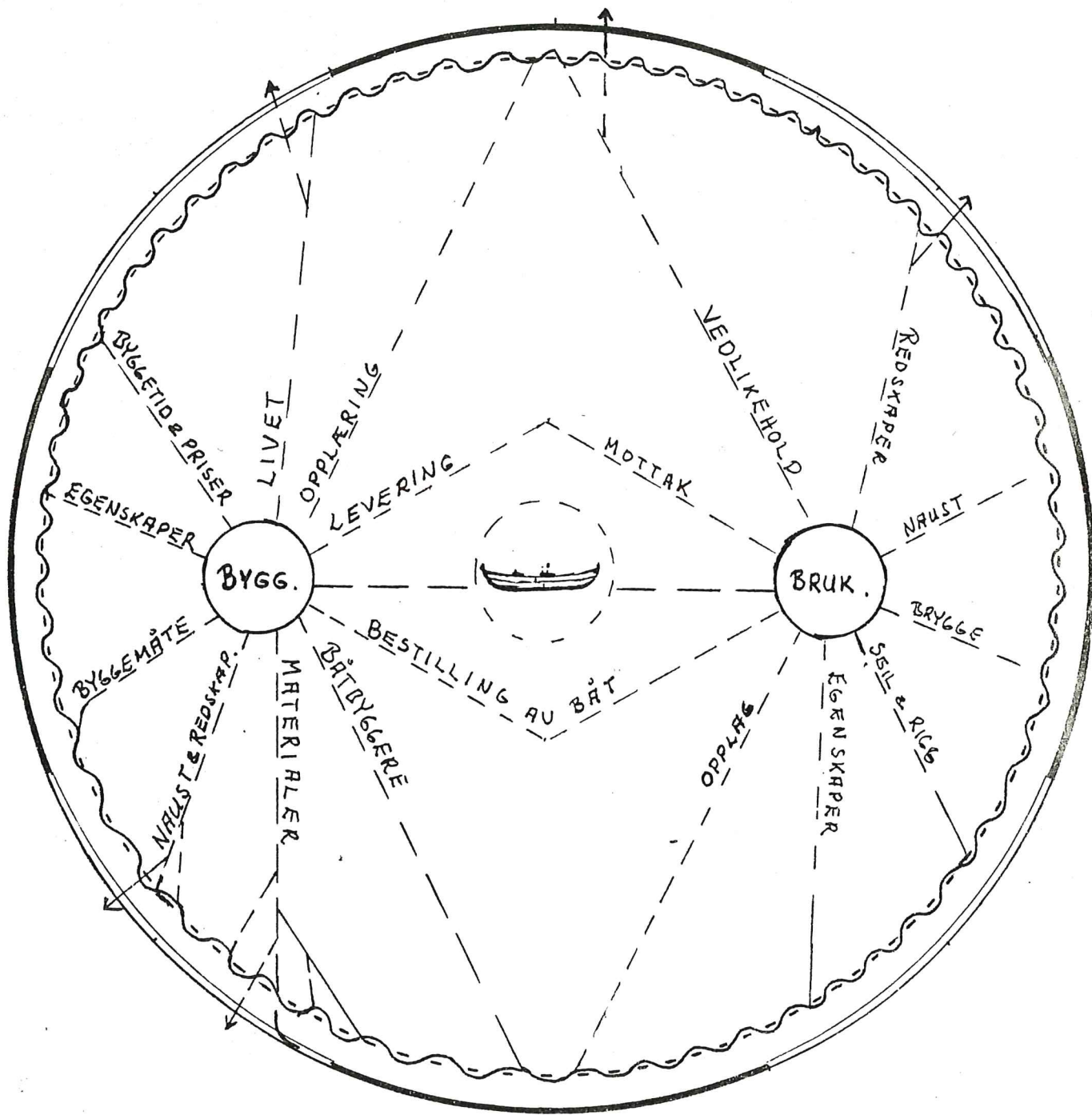
De eksempler vi finner på at båtbyggingen setter seg ut over naturens rytmer, er få. Den tradisjonelle byggingen er i det vesentlige beholdt, men båtbyggeren har gjort arbeidet lettere

på noen områder ved å følge med i utviklingen. Sett under ett må oselverbåten således sies å være et redskap som i høy grad er i harmoni med naturen. Med bakgrunn i båtens lange tradisjon, er dette ikke et overraskende resultat.

En vurderingsmodell.

Selve arbeidet med vurderingen av oselverbåten førte fram til en tenkemåte som kan uttrykkes i en modell. Om bruken av en modell sier Arne Næss: "Mennesket kan bare utforske kompliserte fenomener ved å *begynne* med enkle og foreklede antakelser fortrinnsvis basert på anskuelige bilder eller mønstre (NÆSS, 1974, s. 57). Den modell vi har kommet fram til vil også gi et slikt forenklet bilde av de ulike betingelser for bygging og bruk av et redskap, men modellen gir god oversikt og synes således egnet til bruk i pedagogisk sammenheng. (Se neste side).

Ut fra de to sirklene som omfatter bygging og bruk på vurderingsmodellen, stråler linjene som representerer de nødvendige forutsetninger, slik den som bygger eller bruker båten fra sitt utgangspunkt vil oppleve og erfare dem. Linjene er stippet for å vise at forutsetningene kan ha nær sammenheng med hverandre. Alle disse nødvendige forutsetningene må vi vurdere konsekvensene av for å kunne si i hvilken grad redskapet er tilpasset naturens rytmer. Lar vi natur stå for "alt det som menneskene ikke har forarbeidet, bearbeidet eller behandlet med sikte på noe de vil oppnå" (NÆSS, 1976, s. 20), foregår all bygging og bruk av red-

Vurderingsmodell for redskap. Oselveren er brukt som eksempel.

skapet innenfor naturen. Dette symboliseres ved den ytterste avgrensende sirkel. Rytmene i naturen er symbolisert ved bølge- linje og gjentatte mørke og hvite streker eller felt, og kan her eksemplifisere flo og fjære knyttet til månen, veksling i lys og mørke gjennom døgnet og årstidenes vekslinger. Det er også vist at rytmene kan gripe inn i hverandre.

Ved vurderingen av de enkelte forutsetninger, f.eks. materialer til byggingen, vil tilpasningen til rytmene bli symbolisert ved at strålen for materialer trekkes ut til og føyes sammen med rytmene. Brudd på rytmene symboliseres ved en pil som bryter gjennom rytmene og går ut over grensen for naturen, bokstavelig talt. Dersom et redskap har forholdsvis mange slike brudd på rytmene, vil vi vurdere redskapet som mindre bra i forhold til natur, omvendt vil et redskap med få brudd i høy grad være i harmoni med naturen.

e) Vurdering og rytme anvendt gjennom veiledning i friluftsliv.

Ved utøvelse av friluftsliv er det bruk for utstyr eller redskaper som vi velger å kalle det. Utøverne er ofte opptatt av sine redskaper; er skoene god å gå i, kan regntøyet holde vaten ute, kan spritkokeren brukes i sterk vind. Erfaringen viser at det overveiende er det egennyttige som bestemmer vurderingene. Denne interessen for redskapene kan bli lærerik, ved at redskapet vurderes ved hjelp av den modell vi er kommet fram til. Gjennom samtale og bruk av sunn fornuft vil deltakerne i fellesskap kunne finne fram til mange av de nødvendige forutsetninger for bygging

og bruk av hvert enkelt redskap. Den felles vurderingen av hvilke konsekvenser redskapet har i relasjon til natur, forutsetter en klargjøring av verdier og en tenkemåte som gjennom samtalen kan bli bevisstgjørende for den enkelte. Vi har tidligere omhandlet den trusel nettopp vår omfattende redskapsbruk innebærer. Kan resultatet av deltaking i vurderingsprosessen bli at den enkelte ved senere anledninger velger slike redskaper som i størst mulig grad er i harmoni med naturen, vil dette i det små være en viktig begynnelse på en bedring i forholdet mellom menneske og natur.

Friluftsliv som en alternativ livsformerfaring vil i seg selv kunne være en øvelse i å leve mer i samsvar med naturen. Det er nettopp vesentlig å komme nær naturens rytmer, høre fuglene synge, se fisken vake, kjenne vind og vær i ansiktet, bevege seg allsidig i terrenget, sanse de ulike dufter. Tekniske framkomstmidler blir ikke benyttet, de ville kunne fungere som en skillevegg mellom oss og naturen ved de lyder og de lukter de lager. Således har teltet vi bruker bare en tynn vegg, og vi velger gjerne som leirplass er sted det er naturlig ly, kanskje utsikt, og flatt underlag. Vi sprenger oss ikke en tomt til teltet, men føyer oss etter landskapet.

Friluftsliv kan være en tankevekkende opplevelse ved å tydeliggjøre at vi kan dekke våre grunnleggende behov ved hjelp av få og enkle redskaper. Nøysomhet er vesentlig, og er antakelig forutsetning for å kunne komme så nær naturens liv og rytmer som mulig.

Den trivsel og de gode opplevelser en slik nøysom livsform-
erfaring kan gi, bringer samtalen inn på vår forskyvning av
døgnrytmen ved hjelp av elektrisk lys, og på hvordan vi også
setter oss ut over andre naturlige rytmer. Det er naturlig å
reflektere over alle de forutsetninger som da må oppfylles,
og alle de redskaper og den energi som er en nødvendig betingelse.

Ved slik å drøfte hvilke konsekvenser vår levemåte har, vil
mange sammenhenger mellom samfunn, menneske og natur bli be-
lyst. Slik skapes kanskje et grunnlag for en ny holdning til
natur som hos den enkelte etter hvert kan komme til uttrykk
gjennom handling.

AVSLUTNING

En oppvekst i nær kontakt med naturen setter sine spor i et åpent og vart barnesinn. Reaksjoner kan vanskelig utebli når tjernet med de feite ørretene du drog i stille kveldstimer brutalt utslettes, - det fylles med enorme mengder avfall. Fra det tidligere tjernet løper bekkefarene ut på en strand du nærmest bodde på om sommeren. I dag er bading helsefarlig og hverken sjøens farge eller lukt særlig forlokkende. Kunnskap om hvordan alt i naturen henger sammen i en stor livsvev blir interessant og nyttig lesning. Grunnlaget for en aktiv innsats for bedring av forholdet mellom menneske og er natur er lagt.

a) Friluftsliv, et alternativ til økologiundervisning?

I den grunnleggende, innledende del har vi tatt utgangspunkt i at den økende ubalanse mellom menneske og natur har sammenheng med en livsform som bare har vart en forsvinnende kort tid av menneskets historie. Vi mente det var viktig å minnes at i så godt som 2 millioner år har vi levet i og med naturen, når forslag til endring av vår tids levemåte skal diskuteres. Endringer i bruken av redskaper valgte vi å betrakte som en vesentlig årsak til at selve livet og livsgrunnlaget på kloden i voksende omfang er truet i dag. Forskningen ble gitt mye av æren for å ha frambrakt disse redskapene, og vi antydte at endringene kunne være en konsekvens av ulike forskningsmetoder gjennom tidene. Men den dypere årsak til disse ytre endringer måtte vi søke i mennesket selv. Endringer i livsform og bruk av

redskaper syntes å henge sammen med forandringer i vår egen bevissthet. Når således undervisning blir foreslått som ett bidrag til igjen å bringe mennesket i harmoni med naturen, er nettopp en ny holdning, nye verdier og en ny tenkemåte ansett som vesentlig, slik vi bl.a. har sett det komme til uttrykk i FN/UNESCO's verdensomspennende miljøprogram. Dette ble en overordnet rettesnor for vårt arbeid.

Ettersom såkalte uanede konsekvenser har måttet ta mye av skylden for vår livsødeleggende oppførsel, mente vi det måtte være vesentlig å vurdere hvilke konsekvenser et redskap kan ha. For oss var det naturlig å velge oselverbåten. En beskrivelse av båtbyggingen ga oss nødvendige kunnskaper for å besvare ulike spørsmål om båten, et sted å slå etter om nødvendig.

Dersom vurderingen av redskapet ikke skulle være forbeholdt de få, mente vi den måtte kunne gjennomføres uten bruk av apparater. Vi understreket betydningen av den forståelse egen opplevelse gir, og dette lot vi være avgjørende ved valg av den norm redskapet skulle vurderes i forhold til. Endelig var det vesentlig at vår måte å vurdere på måtte evne å ta hensyn til de store sammenhenger i naturen, ikke dele verden inn i båser. Etter vårt syn måtte dette innebære at både sanser, følelse og intellekt kunne tas i bruk ved vurderingen, ettersom vi nettopp evnet å oppføre oss hensiktsmessig for artens videre overleving i naturen i nesten 2 millioner år ved å gjøre bruk av disse egenskapene.

Det vesentlige i den uholdbare situasjon i dag mente vi var den økende trusel mot selve livet, kjennetegnet ved sine rytmer. Rytmen i naturen kunne vi alle oppleve på nært hold, og vi fant at den omfattende og truende redskapsbruk nettopp hadde sammenheng med forskyvning eller brudd på disse rytmene.

Vår vurdering av oselverbåten i relasjon til naturens rytmer gjorde det mulig å utforme en modell som syntes egnet til vårt formål. Vi har vist hvordan denne modellen og normen om tilpasning til naturens rytmer kan komme til anvendelse i friluftsliv, og at vi slik gjennom veiledning kan ha håp om at resultatet kan bli nye holdninger og verdier, og en ny tenkemåte i samsvar med vårt og med FN/UNESCO's mål.

Det haster mer og mer å finne løsninger på mange av de eksponentielt økende problemer. Mange har satt sin lit til økologien som det fag som best kan gi grunnlag for disse løsningene. Den som leser økologi vil gjennom innsikt i de sammenhenger som blir beskrevet få et grunnlag for å kunne vurdere hvilke tiltak som synes nødvendige, selv om økologien som biologisk fag normalt ikke uttrykker de normer som er nødvendige for slike vurderinger. Dessverre er det heller få som studerer eller leser økologisk teori, og som slik er opptatt av dette området. Økologisk vitenskap innebærer også ofte bruk av slike metoder og kjennskap til slike begreper at stoffet kan bli vanskelig tilgjengelig. Mange vil vel aldri ha interesse av å lese denne teori.

Den del av befolkningen her i landet som har satt seg inn i

økologiske problemstillinger er ennå få, økologien har etter vårt syn ikke evnet å nå ut til de mange, til tross for populære framstillinger. Et vesentlig grunnlag for de nødvendige snarlige endringer i utviklingen er falt bort.

Friluftsliv har lange tradisjoner i vårt land, og utøvelsen synes å være meget utbredt i befolkningen. I den såkalte Friluftundersøkelsen framgår det at "De fleste nordmenn (84%) har vært til fjells én eller flere ganger" (NOU, 1974, s. 248). I ferier og fritid er det svært vanlig å drive friluftsliv i en eller annen form.

Friluftsliv utgjør en vesentlig del av virksomheten på de mange leirskoler her i landet (REPP, 1975, s. 73). Alle elever i grunnskolen gjennomfører minst ett obligatorisk opphold. Ved en rekke lærerskoler, folkehøgskoler og i øvrige skoleslag er friluftsliv allerede blitt eget fag, som gjennom sitt allsidige innhold i det opprinnelige livsmiljø har en stor appell til elevene.

Det er ut fra den foregående skisserte bakgrunn vi finner det rimelig å stille spørsmålet om friluftsliv kan være et alternativ til økologiundervisning, når det er snakk om løsninger som kan føre fram til levemåter i harmoni med naturen.

Vi vil svare nei på spørsmålet dersom friluftsliv i ferie og på fridager er en rekreasjon fra et såkalt stressende liv, og hvor oppholdet i naturen blir en medisin som gir fornyede krefter

til å yte større innsats i industrivekstsamfunnet. Et ureflektert friluftsliv vil på denne måten tvert imot kunne bidra til å øke omfanget av de uheldige trekk ved utviklingen som truer vårt livsmiljø.

Vi vil svare ja dersom friluftsliv er en alternativ livsform-erfaring, en praktisk øvelse i å leve i samsvar med naturen, og en bevisstgjørende prosess slik vi gjennom dette arbeidet har vist det kan være mulig.

Slik burde friluftsliv kunne bli et fullgodt alternativ for alle de som ikke leser økologi eller på annen måte kommer i kontakt med emnet. Friluftsliv burde blir et viktig supplement til de som bare leser teori, liksom økologien kan være et nyttig supplement for den som driver friluftsliv.

b) Forsøk på å forutse noen konsekvenser.

Friluftsliv som en pedagogisk vei tar ikke sikte på at mennesket skal vende tilbake til en tidligere levemåte, de framskritt som er gjort kan vi ikke bare glemme. Men fra vår villfarelse må vi vende hjem. I en slik situasjon synes det klokt å se seg tilbake hvor vi var før vi gikk oss vill. Det ville ikke være et uttrykk for visdom å neglisjere alle de erfaringer generasjoner har gjort før oss. Slik er oselverbåten et redskap fra fortiden vi bør ta med oss inn i framtiden. Kan dette arbeidet bli et bidrag til at oselveren og andre bruksbåter fortsatt blir bygget og brukt, ville det være en god konsekvens.

Et slikt forslag om å bruke det gamle kan bli betraktet som romantisk. Mange tanker og meninger i dette arbeidet er uvante og fremmede, og ofte til pedagogisk bruk. De kan bli karakterisert som urealistiske, det ville være en dårlig konsekvens. Men kan arbeidet på linje med tilsvarende andre arbeider bli en hjelp til å bedre kvaliteten av veiledning i friluftsliv, ville det være en god konsekvens.

Et område kan belyses fra ulike synsvinkler og ved å bruke ulike begreper. Fra vår synsvinkel fant vi det tjenlig å belyse forholdet menneske - natur ved begrepet rytme. Et begrep kan åpne perspektiver. En eventuell senere klargjøring av sammenhengen mellom våre egne rytmer og naturens rytmer, ville være en god konsekvens.

Gode konsekvenser er de som kan føre til levemåter i harmoni med natur.

LITTERATURLISTE

- BERNTSEN, Bredo: Når fargene forsvinner. 20 000 plantearter i fare. Norsk Natur, nr. 5. 1977.
- BOYDEN, Stephen: Evolution and Health, Ecologist, Aug. 1973.
- CARSON, Rachel: Den tause våren. Tiden, Oslo 1965.
- COMMONER, Barry: Mens det ennå er tid. Oslo, Gyldendal, 1969.
- EHRENSVÅRD, Gøsta: FØR og ETTER. En bok om menneskehetens fremtid. Trondhjem, J.W. Cappelens forlag 1972.
- FAARLUND, Nils: Friluftsliv. Hva - hvorfor - hvordan. NIH. Kompendium. 32. Høyfjellskolen norsk alpincenter. Foreløpig utg. Hemsedal 1974.
- GOLDSMITH, Edward/ ALLEN, Robert/ ALLABY, Michael/DAVOLL, John/ LAWRENCE, Sam: Hvis vi skal overleve. Oslo, Tiden, 1973.
- HALAAS, Vidar: Friluftsliv som overskuddsliv i naturen. En natur- og verdifilosofisk betraktning Hovedfagsoppgave, Oslo, NIH, 1976.
- HAMILTON, Terrel H.: Prosess and Pattern in Evolution, London, The Macmillan Company, 1967.
- HEGGE, H.: Menneskets forhold til naturen i historisk og filosofisk perspektiv. I Økologi. Økofilosofi. Oslo, Gyldendal, 1975.
- HELLEVIK, O.: Forskningsmetode i sosiologi og statsvitenskap. Oslo, Universitetsforlaget 1971.
- HILGARD, E. og ATKINSON, R. & ATKINSON, R.: Introduction to Psychology. Harcourt Brace 1971.

- HOFSETH, Paul/ VINJE, Arne: Økologi. Økofilosofi.
Oslo, Gyldendal, 1975.
- KVALØY, Sigmund: Rytme - natur - menneske.
Mestre fjellet, nr. 16, 1973.
- KÅRHUS, Svein: Friluftsliv som økopedagogikk. Verdigrunnlag
og retningslinjer for friluftsliv som modell
i miljølæreundervisning i gymnaset. Hovedfags-
oppgave. Oslo, Pedagogisk forskningsinstitutt.
1975.
- LUCE, Gay Gaer: Body Time. The Natural Rhythms of The Body.
St. Albans, Paladin, 1973.
- MESAROVIG, Mihaljo & PESTEL, Eduard: Hvilke grænser for vækst?
Viborg, Dansk Gyldendal, 1975.
- MORGAN OLSEN, Alfred: Kompendium for metodekurset i 2-årsstudiet
ved NIH. Oslo, Norges Idrettshøgskole, 1970.
- NERHEIM, Gunnar: Forskning og sosialt ansvar.
Dagbladet, Kronikk 6. april 1978.
- NOAH: Nogle opplysninger om den jord, vi sammen lever på.
NOAH, København, 1972.
- NOU 1972: 1. (Norges Offentlige Utredninger). Bruken av Norges
naturressurser. Prinsipper-Krefter-Problemer-
Retningslinjer. Universitetsforlaget. Oslo 1972.
- NOU 1974: 30B: Hardangervidda, natur - kulturhistorie - samfunns-
liv. Oslo, Universitetsforlaget, 1974.
- NÆSS, Arne: Økologi, samfunn og livsstil. Oslo, Universitets-
forlaget, 1974.

NÆSS, Arne: Begrepet natur. Ny livsstil, nr. 5, 1976.

REPP, Gunnar: Friluftsliv som arbeidsform i leirskolen.

Verdisynspunkt og teoretisk grunnlag i historisk
perspektiv. Norges Idrettshøgskole, Oslo 1975.

TEITELBAUM, Philip: Physiological Psychology.

London, Prentice-Hall Inc., 1967.

TVEIT, Nils: "Os. Eit utsyn over Osbygdi frå gamall tid til no."

1. Bygdesoga, Bergen, 1932.

VIK, Rolf: Hva taper vi på å utrydde dyre- og plantearter?

Norsk Natur, 1979, nr. 3, side 82-89.

WARD, Ritchie R.: The Living Clocks. London, Collins, 1972.

WHITEHEAD, Alfred North: Naturen og Livet. Cappelen, Oslo 1959.

KILDER OM BRUKSBÅTEN

Oselverbåten:

LITTERATUR:

- Christensen, Arne Emil: Norske båter. En oversikt over de førindustrielle båttyper. Institutt for Folkelivsgransking. Universitetet i Oslo, 1963.
- Færøyvik, Bernhard: Båt- og skipsbyggjekunst i Hordaland. Hordaland Landbruksmuseum. Årbok 1950.
- Færøyvik, Øystein: Fiske- og Førslefarkoster i Norge. Bergen, upublisert.
- Gjellestad, Anders J.: Litt om Oselverbåter. Norsk Sjøfartsmuseum. Årsberetning 1969.
- Kolstad, Ragnar: Oselveren må ikke forsvinne! "Vi Menn", 24. sept. 1969.
- Leiro, Gunnar: Oselveren, et flytende stykke håndverk. Nye Bonytt, nr. 6, 1974.
- Storaas, Reidar: Oselveren får plass i verdens største sjøfartsmuseum. "Bergens Tidende", 23. august 1969.
- Søvik, Alfred N.: Soga om "Oselvar-båten". Hordaland landbruksmuseum. Årbok 1955/56.
- Thowsen, Atle: En studie i vest-norsk trebåt- og treskipsbygging. Sunnhordland og Hardanger. Sjøfartshistorisk årbok 1968.
- Totland, Finn: Oselveren og oselverseilas. Særoppgave, U. Pihl skole, Bergen 1966.

Tveit, Nils: "Os. Eit utsyn over Osbygdi frå gamall tid til no."I.

Bygdesoga, Bergen 1932.

Weibust, Knut: Båtane i Hordaland. Fiskarsoga frå Hordaland.

Bergen 1961.

FILM:

"Båtbyggjaren". Regi: Johs. Revheim, i samarbeid med Bergen Sjøfartsmuseum, Bergen, ca. 12 min.

"Oselveren". Regi: Hans Chr. Bukholm, i samarbeid med Alfred Søyvik. Bergen (upublisert). Ca. 45 min.

LYDBÅND:

EFA-239: int. ved Revheim, Johs. om båtbygging, 25/8-56 og 29/8-56. Etnofolkloristisk Institutt, Lydbåndarkivet, Bergen.

ANDRE BRUKSBÅTER.

Christensen, Arne Emil jr.: Frå vikingskip til motorsnekke. Det norske samlaget. Oslo 1966.

Dannevig, H.W.: Fiske- og redskapsutviklingen på Sørlandet. Særtrykk av Aust-Agder-arv 1973-74. Arendal 1975.

Færøyvik, Bernhard: Sunnmørsottringen.

Bergens Sjøfartsmuseum. Årshefte 1935.

Thorsvik, Eivind: Fra råseil til sneseil.

Bergens Sjøfartsmuseum. Årshefte 1953.

Thowsen, Atle: En studie i nord-norsk trebåtbygging.

Sjøfartshistorisk årbok, Bergen 1966.

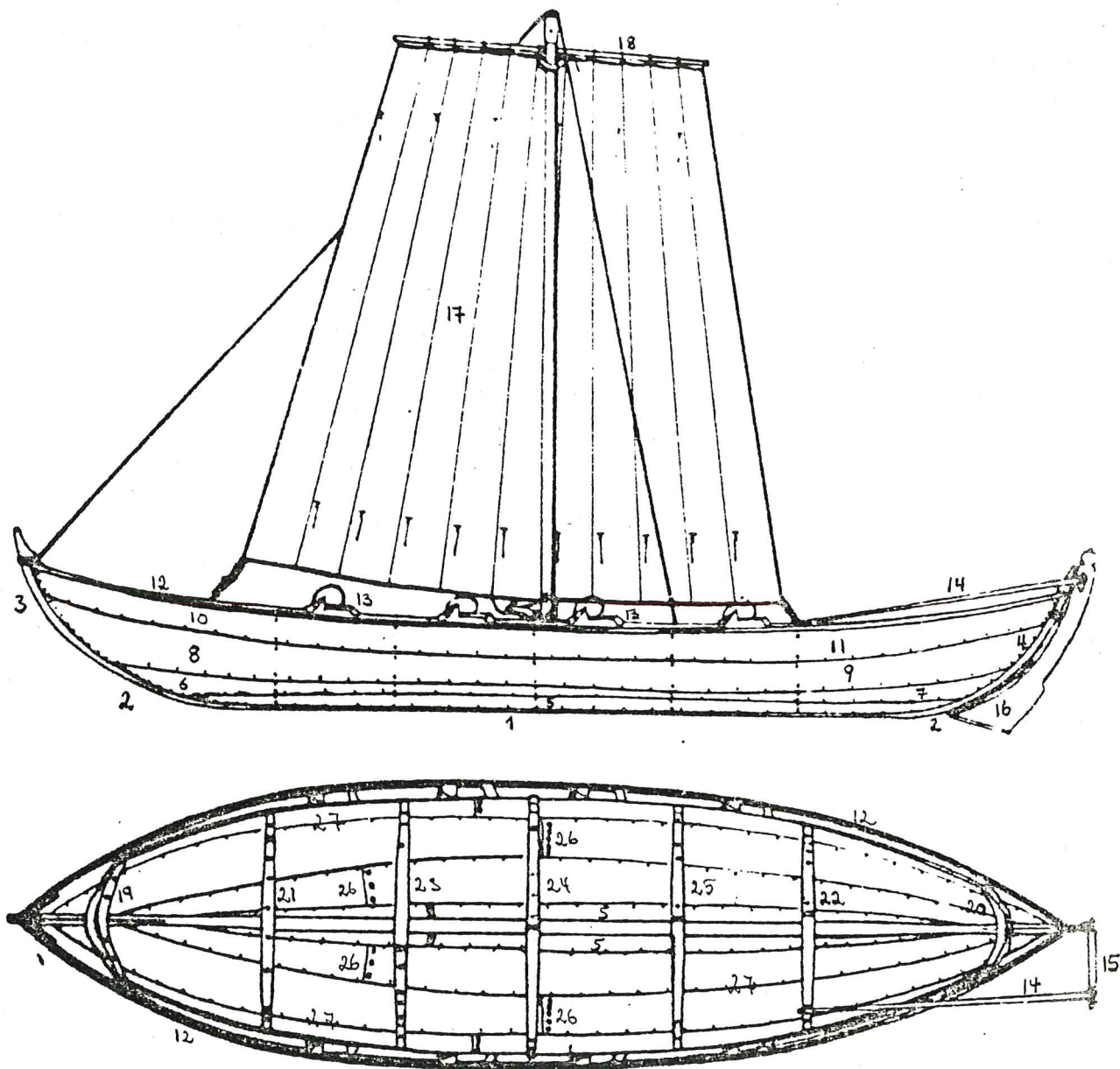
Øksendal, Kjell M.: Båtar og båtbygging i Vefsn før og no.

Norsk Skogbruksmuseum, årbok nr. 5, s. 155.

Elverum, 1967.

(For en mer omfattende litteraturliste, se:

Norsk småbåtkultur. En litteraturoversikt. Norsk Sjøfartsmuseum,
Oslo.)

**Kyrkjebåt frå Havre i Haus. Oselvarbåt.
(Att-øring eller Attring.)**

Oppmålt og teikna av Asbj. Brekke.

Navn på båtens deler.

1. Kjøl, 2. Lot, 3. Framstamn, 4. Bakstamn, 5. Kjølrenne,
6. Framhals, 7. Bakhals, 8. Frambøre, 9. Bakbøre, 10. Framripe,
11. Bakripe, 12. Esing, 13. Keiper, 14. Rorstang, 15. Rorsveiv,
16. Ror, 17. Råsegl, 18. Rå, 19. Framrang, 20. Bakrang,
21. Framband, 22. Hodlerang, 23. Frambete/-band, 24. Midtbete/-band,
25. Bakbete/-band, 26. Skaring, 27. Su.

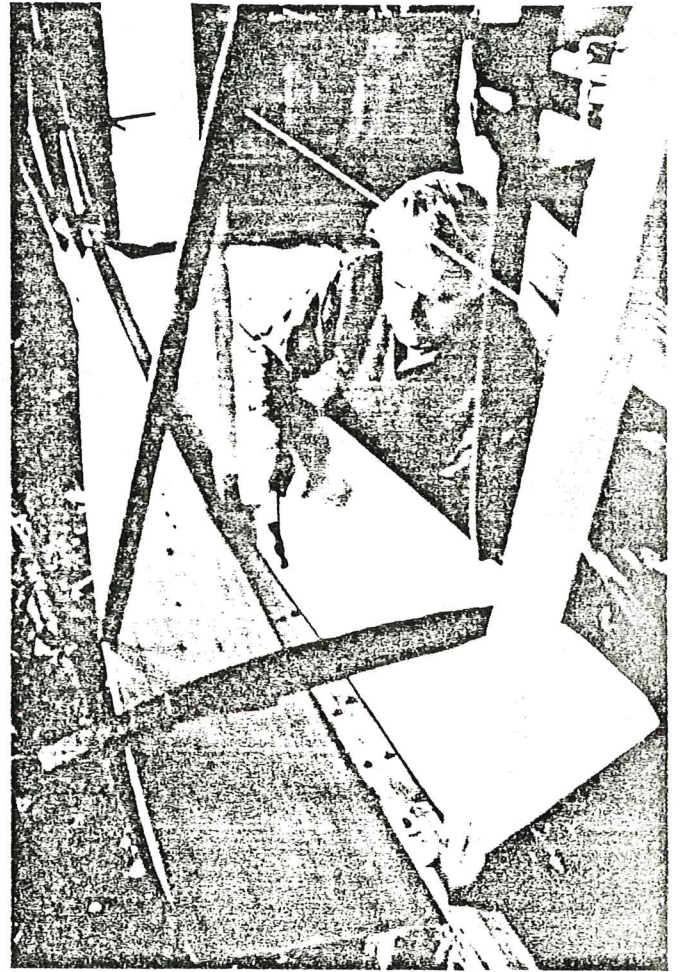
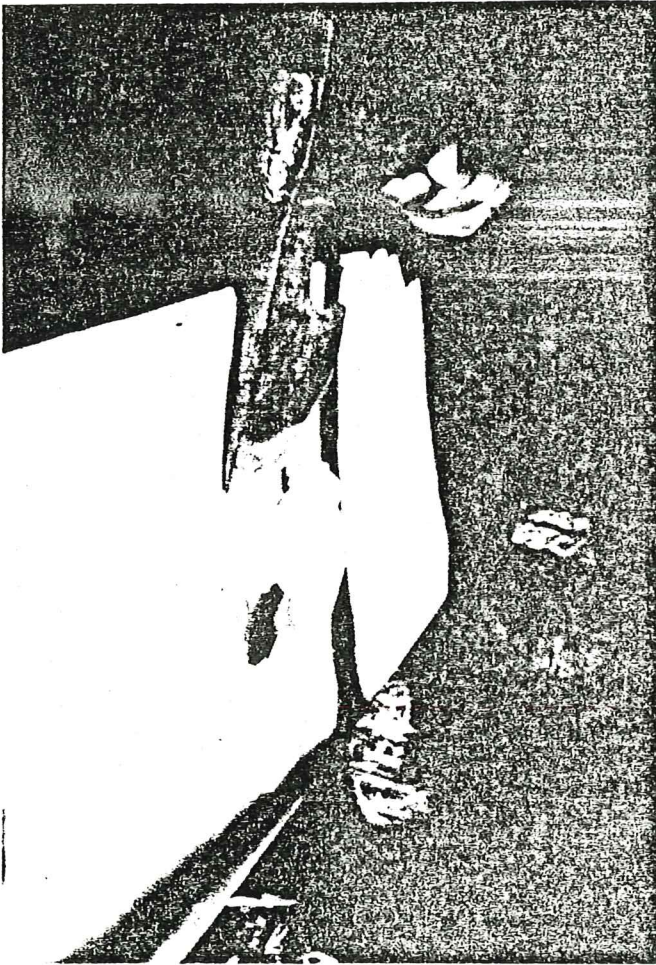

Foto: Hans Kr. Bukholm

Båtbygger Alfred Søvik. Hugging av hals, klinking av halser, båtbyggernaustet.

Foto: Hans Kr. Bukholm.

Båtbygger Alfred Søvik. Båtskruer i forgrunnen.

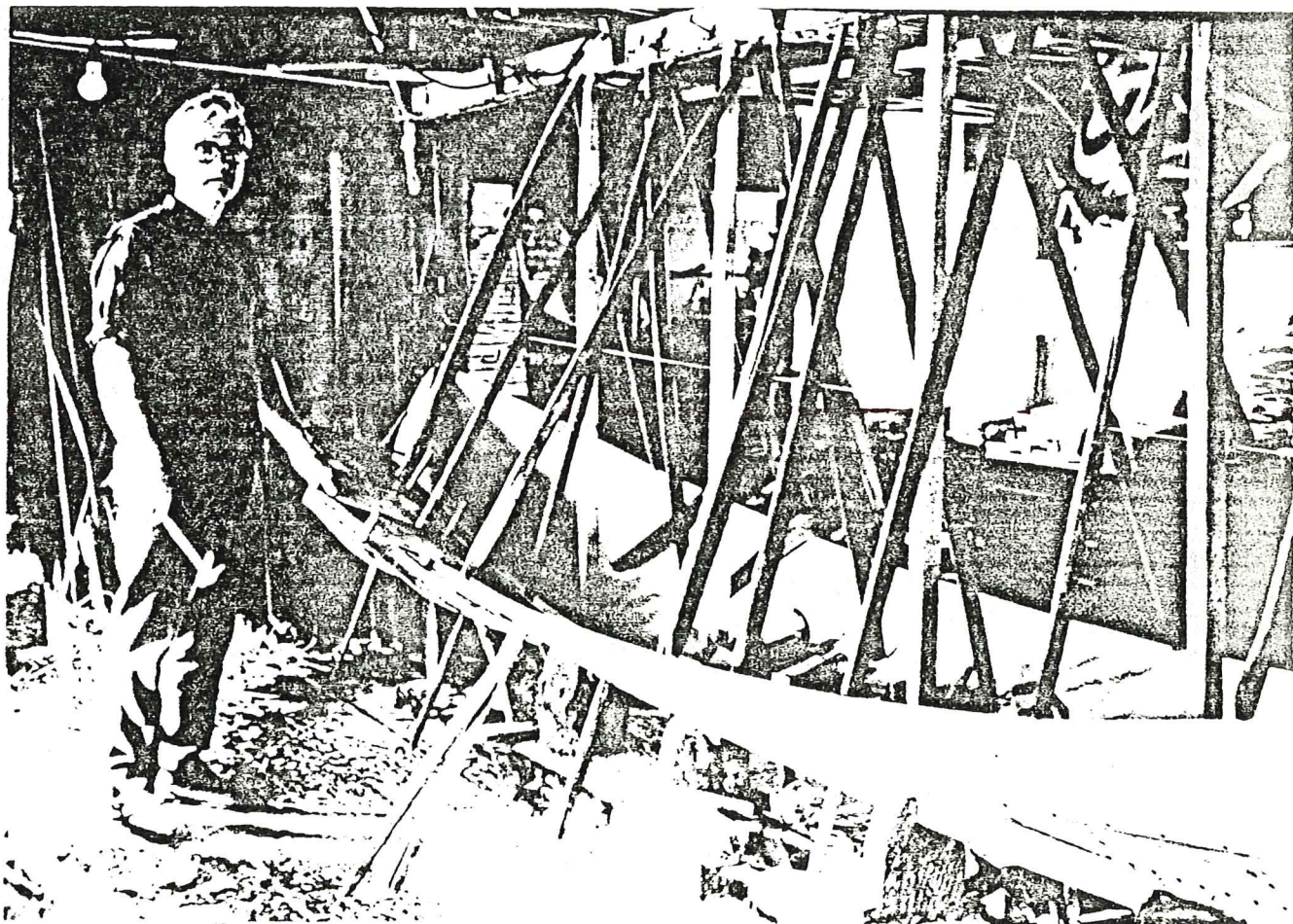
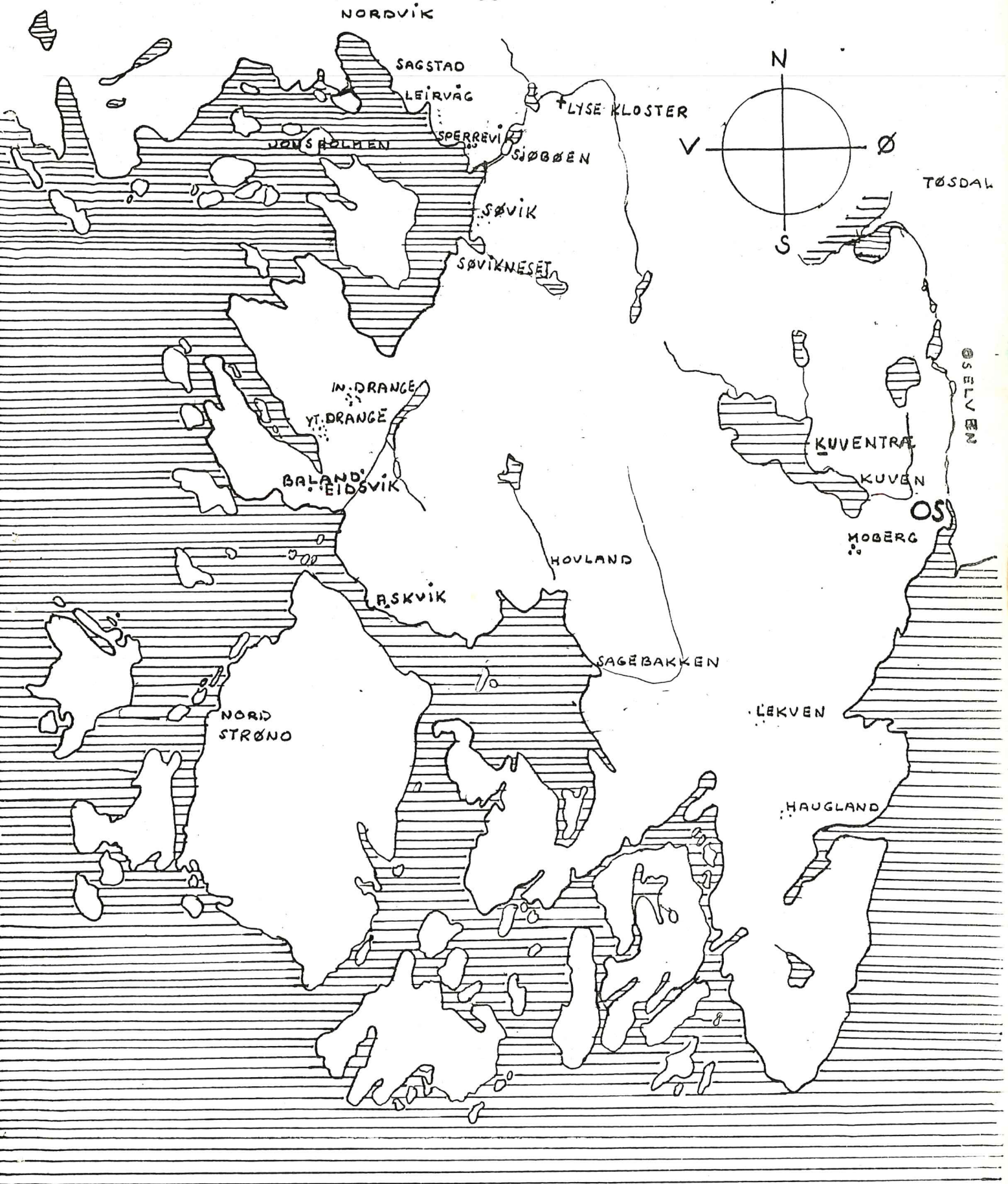

Foto: Hans Kr. Bukholm

Båtbygger Alfred Søvik. Børebordet er skoret på plass.

Navn knyttet til båtbyggertradisjonen i Os.